МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра економіки
природокористування

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: «Організаційно-економічні засади розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи»

Виконав студент 2 курсу
групи МЕД- 61
спеціальності 051 – Економіка
спеціалізації "Економіка довкілля та природних ресурсів"
Швидченко Андрій Олегович

Керівник: д.е.н., професор Губанова Олена Ростиславівна

Рецензент: д.е.н., професор Купінець Лариса Євгенівна

Одеса 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Магістерської та аспірантської підготовки
Кафедра *Економіки природокористування*
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 051 – Економіка
Спеціалізація "Економіка довкілля та природних ресурсів"

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Д.е.н., проф.. Губанова О.Р
"_____" _____ 20__ р.

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Швидченко Андрію Олеговичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи «Організаційно-економічні засади розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи»
керівник роботи Губанова Олена Ростиславівна, д.е.н., проф.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом вищого навчального закладу від "22_" листопада 2017 року №321- с
2. Строк подання студентом роботи 01.02.2018
3. Вихідні дані до роботи _законодавчі та нормативні акти , дані статистичної звітності , дані наукової та спеціальної літератури, періодичних наукових видань, інтернет-джерела.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Теоретичні та методичні засади дослідження територіальної соціально-економічної системи;
Оцінка туристичного потенціалу Усть-Дунайського регіону Одеської області;
Механізм формування та реалізації програми розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
Теоретико-методологічна схема визначення сутності територіальних соціально-економічних систем;
Компонентна структура природних рекреаційних ресурсів
Кількісні показники природно-ресурсного забезпечення
Кількісні показники екологічної ситуації в Одеській області по районах
Динаміка викидів стаціонарних та пересувних джерел забруднення по районах Одеської області
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _20.11.2017_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	Робота з літературними джерелами	20.11.17-24.11.17		
2	Написання першого розділу роботи «Теоретичні та методичні засади дослідження територіальної соціально-економічної системи»	26.11.17-02.12.17		
3	Написання другого розділу роботи «Оцінка туристичного потенціалу Усть-Дунайського регіону Одеської області»	03.11.17-06.12.17		
4	Написання третього розділу роботи «Механізм формування та реалізації програми розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної	07.12.17-26.12.17		
5	Рубіжна атестація	26.12.17-29.12.17		
6	Написання вступу та висновків, оформлення списку використаних джерел	30.01.18-14.01.18		
7	Оформлення роботи	15.01.18-31.01.18		
	Інтегральна оцінка виконання етапів			

Студент _____ **Швидченко А.О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Губанова О.Р.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

На магістерську роботу: Організаційно-економічні засади розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем.

Об'єктом дослідження є процеси формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем.

Предмет дослідження – є теоретичні та методичні положення та практичні рекомендації щодо обґрунтування механізму формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем.

У першому розділі роботи розглянуто теоретичні засади дослідження територіальної соціально-економічної системи. У другому розділі проведено оцінку туристичного потенціалу Усть-Дунайського регіону Одеської області. У третьому розділі розроблено пропозиції щодо формування та реалізації програми розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи за концепцією «Green Marina» та бізнес-план розвитку інфраструктири Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи.

Ключові слова: територіальна соціально-економічна система, регіон, туристичний потенціал регіону, «Green Marina».

Звіт про магітерську роботу: 102 с., 11 рис., 14 табл., 215 джерел.

ANNOTATION

On the master's work «Organizational and Economic Instruments for Risk Management of Ukrainian Black Sea Region Economic Sectors».

The purpose of the study is to consider theoretical approaches and to formulate applied provisions on risk management in the system of crisis management of the region.

The object of research is the process of formation of measures and tools of risk management in the system of crisis management on the basis of sustainable development of the region.

Subject of research - theoretical positions and practical aspects of introduction of risk management at the regional level of the Ukrainian Black Sea region.

In the first section of the paper the theoretical principles of management risk in the region are considered. The second section analyzes the socio-ecological and economic status of the Ukrainian Black Sea region, and has done a SWOT-analysis of the region. In the third section, proposals were made for using of risk management tools in the management of the Ukrainian Black Sea region.

Key words: risk management, regional management, socio-ecological and economic development of the region, anti-crisis management.

The report about thesis: 114 with., 11 fig., 14 tab., 57 s.

ЗМІСТ

Вступ 7

1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ 10

1.1. Сутність, ознаки та функції територіальних соціально-економічних систем 10

1.2. Економічний і соціальний розвиток регіону як територіальної соціально-економічної системи 15

1.3. Туристичний потенціал територіальної соціально-економічної системи 25

2. ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УСТЬ-ДУНАЙСЬКОГО РЕГІОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ 38

2.1. Аналіз компонентів туристичного потенціалу територіальної соціально-економічної системи Усть-Дунайського регіону Одеської області 38

2.2. Стан та перспективи використання туристичного потенціалу Усть-Дунайського регіону 48

2.3. Оцінка перспектив розвитку туризму в Усть-Дунайському регіоні 62

3. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ УСТЬ-ДУНАЙСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ 67

3.1. Основні засади формування та реалізації програми розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи за концепцією «Green Marina» 67 138

3.2. Бізнес-планування розвитку інфраструктури Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи 76

Висновки 80

Список використаних джерел 81

Додатки 195

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства, при загостренні економічних, соціальних та екологічних проблем, з одного боку, обмеженості природних ресурсів, з другого, все актуальнішим стає збереження різноманітності екосистем та забезпечення ефективного використання їх потенціалу. Обмеженість рекреаційних територій обумовлює необхідність пошуку шляхів їх розширення на основі формування нових сегментів ринку туристичних послуг, для чого доцільно переглянути можливості використання вже існуючих територій. На нашу думку, активізація розвитку туризму можлива за рахунок використання туристично-рекреаційного потенціалу територій поліфункціонального призначення. З огляду на це виникає потреба в обґрунтуванні наукових підходів до ідентифікації територій поліфункціонального призначення, визначення сутності цього поняття.

Проблемами використання територій поліфункціонального призначення, а саме – природно-заповідного фонду, природних рекреаційних та агросистем, займалась Л. Грановська, Л. Купінець, Н. Овсяннікова, Н. Андрєєва, О. Воробйова, О. Громова, І. Русєв, С. Нездоймінов. Проте в зазначених джерелах була своя мета і особливостей використання підходів до трактування сутності територій поліфункціонального призначення, вивчення специфіки їх використання, що не відповідає завданням нашого дослідження.

Туристичний потенціал є складовою природно-ресурсного потенціалу території. Питанням розвитку територіальних рекреаційних систем, оцінки їх рекреаційної місткості та потенціалу територій присвячені роботи В. Азара, М. Багрова, Ю. Веденіна, С. Генсірука, Л. Гринів, М. Долішнього, О. Живицького, Н. Коленди, В. Кравціва, М. Мироненка, М. Нижника, М. Нудельмана, В. Преображенського, В. Руденка, В. Самодай, Т. Сафранова, С. Степаненка, І. Твердохлєбова, Л. Черчик, О. Шаблія, і багатьох інших.

Теоретичним доробком цих вчених є розвиток понятійного апарату рекреаційного та туристичного природокористування, розробка

методологічного інструментарію його дослідження та оцінки. Практичні результати полягають у розробці механізмів управління природним потенціалом територій з метою забезпечення конкурентних переваг.

Проте, незважаючи на існуючі напрацювання, залишаються дискусійними підходи до ідентифікації територіальних соціально-економічних систем (ТСЕС), розробки механізмів забезпечення їх розвитку та використання туристичного потенціалу. Водночас, існує необхідність урахуванням екологічного обмежувального чинника розвитку територій, формування механізму комплексного використання їх туристичного потенціалу. Актуальність і невідкладність вирішення цих проблем зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили мету, завдання та структуру дослідження.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних і методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем.

Відповідно до сформульованої мети дослідження були поставлені такі завдання:

- розкрити сутність, ознаки та функції територіальних соціально-економічних систем;

- розробити методичні підходи до аналізу складових та оцінки туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем;

- розробити бізнес-план туристичного комплексу територіальної соціально-економічнох системи Порту Усть-Дунайськ;

- обґрунтувати стратегії розвитку територіальних соціально-економічних системи м. Вілково та практичні рекомендації для їх реалізації.

Об'єктом дослідження є процеси формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні положення та практичні рекомендації щодо обґрунтування механізму формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем.

Основні положення та результати магістерської кваліфікаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «STABICONsystems» (м. Суми, 27-29 квітня 2017 р); II Міжнародна наукова конференція молодих вчених «Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців» (м. Одеса, 29-30 червня 2017 р.); Наукова конференція молодих вчених ОДЕКУ. – Х. (м. Одеса,3-12 травня 2017р.).

1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Сутність, ознаки та функції територіальних соціально-економічних систем

Конкретна історична сукупність економічних відносин, що відповідає системі продуктивних сил і взаємодіє з нею, розвивається на основі дії як об'єктивних економічних законів, так і суб'єктивних факторів, визначає сутність економічної системи суспільства.

Економічна система - це сфера функціонування продуктивних сил і економічних відносин, взаємодія яких характеризує сукупність організаційних форм та видів господарської діяльності.

Структурні ланки, що утворюють різноманітні економічні системи, за своїм змістом неоднорідні. Вони поєднують у собі загальні та специфічні, основні та похідні, нові, що народжуються, та відмираючі старі, перехідні та проміжні економічні форми, кожна з яких функціонує на основі спільної для всієї системи і разом з тим власної логіки розвитку. В сучасних економічних умовах структурні елементи системи характеризуються динамізмом, мінливістю, суперечністю розвитку. Цим визначається необхідність структурної диференціації складових ланок економічної системи суспільства, без якої неможливо пізнати об'єктивні закони та принципи її функціонування.

Територіальна структура економіки передбачає поділ економіки на економічні райони та регіони за їх спеціалізацією та економічним потенціалом. Тому в рамках національної економіки можуть формуватись територіально-виробничі комплекси як сукупність підприємств різних галузей виробництва, які перебувають на певній визначеній території, пов'язані між собою використанням природних і економічних ресурсів, що дозволяє підвищити

ефективність цього використання та виконувати різноманітні функції, важливі для розвитку економіки в цілому.

Соціально-економічна система являє собою взаємопов'язану цілісність об'єктів економічного і соціального призначення на даній території з урахуванням природно-ресурсної складової, яка призначена для виробництва матеріальних благ і надання послуг.

Жоден суб'єкт господарювання не може існувати без взаємозв'язку з іншими суб'єктами господарської діяльності. Різні установи, організації та підприємства завжди знаходяться в тісних взаємозв'язках, тобто в системної взаємодії. Дані суб'єкти господарювання, перебуваючи в такому стані, визначають структуру виробничих процесів на даній території, формують так званих територіальну соціально-економічну систему.

За функціональною ознакою територіальна соціально-економічна система ділиться на ряд функціональних підсистем: виробничу, соціальну та природно-ресурсну.

Виробнича підсистема (виробничий комплекс) – це цілісна сукупність об'єктів виробничого призначення.

Соціальна підсистема – це цілісна сукупність об'єктів соціального призначення.

Природно-ресурсна підсистема – це сукупність природних ресурсів (земельних, лісових, водних, нерудних і корисних копалин тощо), використовуваних для створення засобів виробництва і предметів споживання.

На нашу думку, в основу ідентифікації соціально-економічних систем слід покласти такі критерії:

- переважаючі в природно-ресурсному потенціалі ресурси, що визначатиме спеціалізацію регіону;
- екологічність території;
- економіко-географічне розміщення;
- сучасна територіальна структура;
- конкурентоспроможність основних сфер економічної діяльності;

- рівень кооперування різних сфер економічної діяльності;

- рівень розвитку інфраструктури певного типу;

- сучасна і перспективна потреба населення в результатах певної сфери діяльності (товари і послуги).

Ідентифікація соціально-економічних систем полягає у проведенні науково-дослідних робіт щодо їх виявлення та облікової інвентаризації з метою розвитку туризму. Необхідність ідентифікації полягає у забезпеченні обґрунтованості таких дій:

- проектно-розвідувальних робіт по виявленню перспективних туристично-рекреаційних ресурсів, територій і об'єктів природно-заповідного фонду, пляжів, агроландшафтів, лісопромислових, ягідних, грибних угідь тощо;

- впорядкування мережі рекреаційних закладів, забезпечення розвитку матеріально-технічної бази найбільш перспективних видів туризму;

- благоустрій рекреаційних і заповідних територій, автодоріг тощо;

- розробка нових туристських маршрутів.

Основою певних соціально-економічних систем можуть бути: унікальне поєднання лісів, озер, особливого лікувального мікроклімату, сприятливого екологічного фону; родовищ лікувальних мінеральних вод, грязей, сапропелів, лікарських рослин, іхтіофауни, мисливської фауни; мережі мисливських та риболовецьких господарств тощо. Відповідно до цього можуть формуватися особливі зони – санаторна, стаціонарно-оздоровча, спортивно-оздоровча, комбінованого відпочинку, пізнавального туризму.

Доцільно виокремити критерій ефективності використання потенціалу територіальних систем. Це, з одного боку, ознака надійності функціонування територіальних соціально-економічних систем, з другого – базова, вихідна умова оцінки якісних та кількісних параметрів порівняння альтернативних варіантів розвитку. Оскільки територіальні системи є складними, елементи їх неоднорідні, то варто декомпонувати критерії функціонування та розвитку на:

- екологічний – стійкості та самовідновлення потенціалу регіону;

- соціальний – задоволення потреб природокористувачів та споживачів послуг, на даних на основі використання природних ресурсів та умов регіону;
- економічний – забезпечення дохідності природокористування зокрема та економічної діяльності загалом.

Певна територіальна система має свої індивідуальні функції, які можуть класифікуватися за різними ознаками або виділяти¬ся як головні (збереження ландшаф¬тного, геологічного, карстово-спелеологічного, біотичного різноманіття і генетичних ресурсів, запровадження фонового моніторингу тощо) і додаткові (науково-дослідна, рекреаційна, оздоровча, еколого-освітня, просвітня тощо) функції.

В контексті нашого дослідження економічна функція територіальних соціально-економічних систем полягає у їх здатності забезпечувати розвиток кількох сфер діяльності.

Соціальна функція територіальних систем полягає у задоволенні потреб населення у різних товарах та послугах, в тому числі – відпочинку, оздоровленні, лікуванні, пізнання, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного та психічного здоров’я, розвитку людини. Погоджуючись, що в основі соціальної функції лежить інформаційний контакт людини з природою та здатність задовольняти рекреаційні потреби людей, зауважимо, що зміст її значно ширший і полягає у забезпеченні умов (у процесі подорожей, відпочинку поза місцем проживання) для ознайомлення з культурним надбанням інших народів, етнічних груп, вивчення історичної спадщини, розширення культурного, світоглядного рівнів, набуття навиків толерантного спілкування, співпраці, взаєморозуміння, що формує соціум загальнопланетарного масштабу [182, с. 23].

Роль цієї функції зростає у зв’язку з швидкими темпами індустріалізації й урбанізації. Постає проблема забезпечення туристично-рекреаційними ресурсами населення великих міст і індустріально-промислових комплексів, оскільки систематичний відпочинок людини впродовж робочого тижня (короткочасний), в кінці робочого тижня та під час відпусток (довготривалий),

які в комплексі забезпечують відновлення фізичних і духовних сил позитивно впливають на економічний ефект у процесі економічної діяльності, що сприяє підвищенню добробуту й культурного рівня суспільства.

Узагальнимо основні теоретико-методологічні аспекти сутності ТСЕС у вигляді схеми (рис. 1.1).

Типізація територіальний систем – завдання складне та багатогранне, тому існує досить багато підходів, вибір серед яких визначається цілями та особливістю сфери дослідження. Вона представляє теоретико-методичний інтерес, оскільки розглядається як інструмент вивчення факторів впливу на використання потенціалу регіону, ідентифікації видів туризму, слугує основою для розробки методичних підходів до оцінки туристичного потенціалу та ефективності його використання.

Водночас, типізація має практичне значення, так як без неї неможливо здійснити аналіз особливостей формування, використання, охорони певних екосистем, визначити закономірності природокористування в їх межах, обґрунтувати стратегічні плани розвитку певних видів діяльності, вибрати адекватні інструменти використання та охорони, раціональні форми освоєння природно-ресурсного потенціалу загалом і туристичного потенціалу зокрема.

Системними дослідженнями типізації та класифікації екосистем займались вчені географи, економісти, ландшафтознавці, екологи, зокрема, Н. Андрєєва, , В. Степанов, С. Харічков, Н. Хумарова, О. Губанова, Г. Вартанян, та інші. Ними використані різні підходи, кожен з яких певним чином позиціонує екосистеми, рекреаційні чи туристичні ресурси.

І. Зорін та Ю. Штюрмер виділяють типологію територій за функціями туристичного природокористування, оскільки саме вона вказує на відповідність виду природокористування характеру рекреаційних потреб людини. Виділяють такі типи туристичного природокористування, яким відповідають типи територіальних рекреаційних систем: туристсько-оздоровчий тип природокористування, туристсько-спортивний тип природокористування, пізнавально-туристський тип природокористування [72, с. 22, 28, 31].

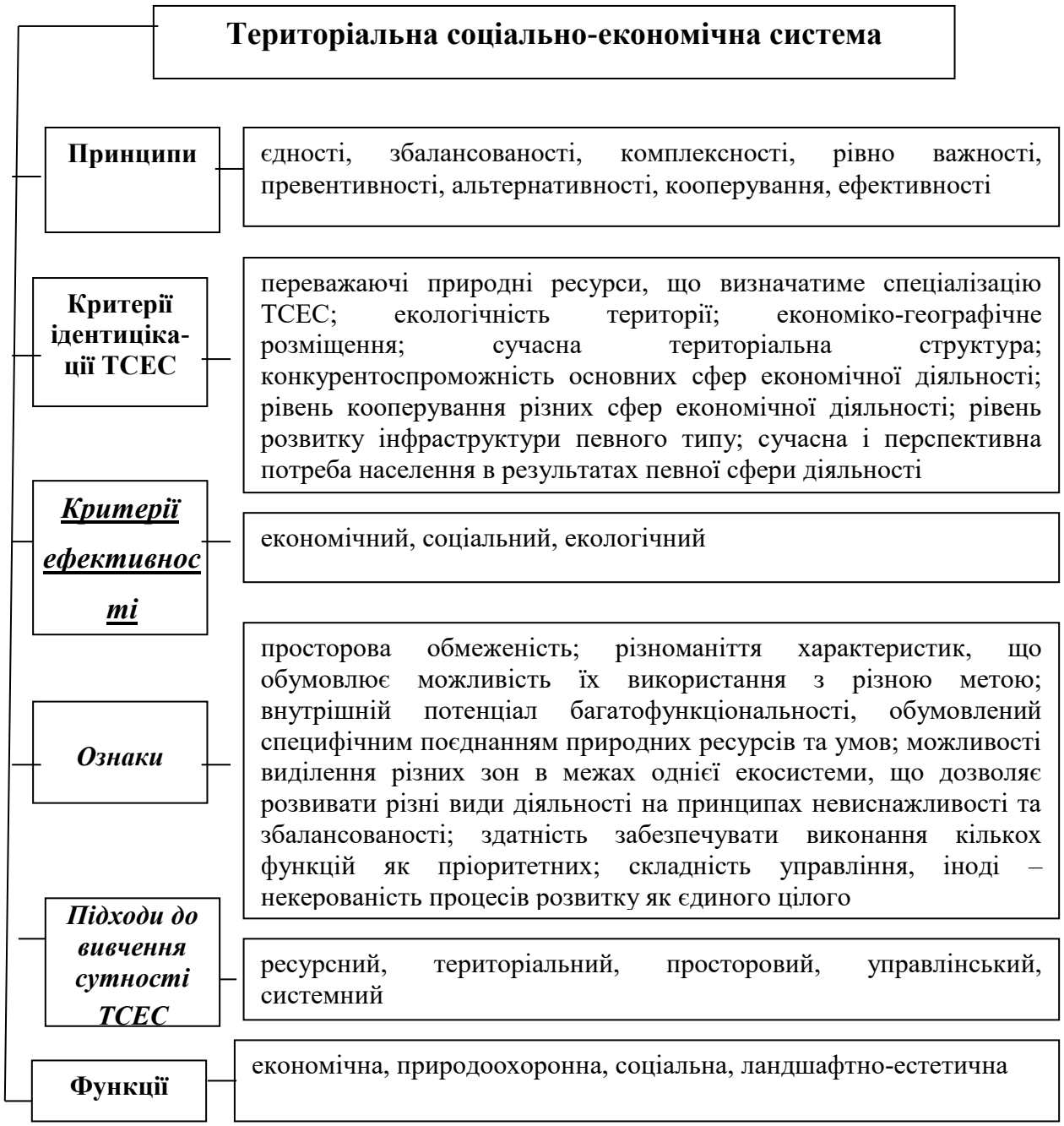

Рис. 1.1. Теоретико-методологічна схема визначення сутності територіальних соціально-економічних систем

В ландшафтознавстві та урбаністиці використовувався критерій відповідності в природокористуванні незміненої природи та урбанізованого середовища. Б. Родоман виділив чотири типи туристичного природо-користування: заповідне, рекреаційне, русальне, урбанізоване [72, с. 34-37].

Найчастіше дослідники використовують ресурсний і територіальний підходи.

Ресурсний підхід передбачає типізацію територій не лише за переважаючим видом природних ресурсів, а й реальним станом їх використання.

Територіальний підхід передбачає визначення меж територій, їх географічну чи адміністративну прив'язку.

На основі просторового підходу формуються передумови вивчення території у часі та просторі, динаміці історичного розвитку, взаємозв'язку в системі «природа – людина – економіка» [47, с. 39].

Управлінський підхід дозволяє розглядати ТСЕС як об'єкт регулювання процесів освоєння, використання, охорони, відновлення з використанням таких інструментів як моніторинг, аналіз стану, оцінка та діагностика, прогнозування, планування, контроль тощо.

Системний підхід забезпечує виокремлення таких видів та типів, які виникають у процесі взаємодії всіх складових (компонентів) потенціалу територіальної системи.

Наступним кроком є визначення критеріїв, за якими доцільно здійснювати типізацію. Враховуючи специфіку територіальних систем, їх ознаки та критерії ідентифікації, доцільно охопити кілька аспектів: превалюючий тип природних ресурсів, рівень деградації екосистем, їх походження, унікальність, здатність до відновлення.

За результатами проведених досліджень пропонуємо такі критерії типізації та за кожним з них – види територіальних соціо-економічних систем:

- за походженням: природного, штучного (антропоекосистеми);

- за основним призначенням та специфікою використання (спеціалізації): лікувально-профілактичного, оздоровчо-спортивного, пізнавального, утилітарного;

- за домінуючим видом природно-рекреаційних ресурсів: кліматолікувальні, бальнеологічні, грязе-, озокерито-лікувальні, водолікувальні, фітолікувальні;

- за превалюючим типом природних ресурсів: водні, лісові, гірські, степові, болотні, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні, інші відокремлені цілісні виділи в ландшафтах;

- на географічними рівнями: регіонального, зонального, загальнодержавного, міжнародного, континентального, біосферного;

- за рівнем деградації екосистем: непорушені (не змінені), окультурені, антропогенно змінені, порушені, денатуралізовані, деградовані, знищені;

- за рівнем унікальності: типові, унікальні, раритетні;

- за здатністю до самовідновлення: здатні до саморегуляції екосистеми як природні комплекси зі зворотними екологічними зв'язками; нездатні до саморегуляції екосистеми (повністю деградовані, деградовані, антропогенно змінені);

- за статусністю: статусні (наприклад, заповідники, курортно-санаторні зони, рекреаційні зони), не статусні;

- за адміністративним рангом: міжнародні, загальнодержавні, місцеві;

- за функціональним значенням: багатофункціональні, малофункціональний, монофункціональні;

- за часом проведення: довготривалого, сезонного та короткотривалого використання;

- за мірою віддаленості від споживачів: ближні, віддалені;

- за ступенем освоєння: освоєні, малоосвоєні, неосвоєні;

- за перспективністю освоєння: можливості зростання, скорочення, депресивні, стабілізації; проривного зростання.

1.2. Економічний і соціальний розвиток регіону як територіальної соціально-економічної системи

Будь-який господарюючий суб'єкт повинен максимально враховувати особливості тієї місцевості, де передбачається організація економічної

діяльності. Як правило, вихідним умовою цієї діяльності є відповідні переваги порівняно з іншими. Такими перевагами можуть бути окремі види природних мінерально-сировинних, соціальних (особливо робочої сили), виробничих та інших видів ресурсів; економіко-географічне положення щодо районів сировини, енергії, ринків збуту готової продукції. В сукупності вони дозволяють господарюючому суб'єкту зменшувати витрати на виробництво, мати стабільний ринок споживання своєї продукції, отримувати постійний дохід. Виходячи з особливостей регіону, він може бути віднесений до того чи іншого типу.

Через регіони здійснюється управління економікою країни з урахуванням місцевої специфіки господарювання. Через систему управління відбуваються взаємовідносини регіону із загальнонаціональною економікою. Зберігається актуальність пошуку шляхів об'єднання інтересів регіонів із загальнонаціональними, створення механізмів, які забезпечили б економічні основи цілісності країни, недопущення територіальної та господарської замкнутості та відокремленості. Будь-який регіон необхідно розглядати як частину цілого. Діяльність регіону розкриває взаємозв'язок з іншими регіонами.

Регіон необхідно розглядати як частину цілого. Діяльність регіону розкриває взаємозв’язок з іншими регіонами, що стверджує неможливість окремого без загального і навпаки, тобто регіон є самостійною структурою і водночас є залежним від держави.

З господарського погляду економіка регіону – це ланка господарського комплексу країни,яка розміщена на певній території. Для нього найбільш властиві риси саморегуляції через попит і пропозицію, рівень конкуренції в межах регіону, форми власності.

Економіці регіону притаманна широка взаємодія між усіма суб’єктами господарювання, що відображає інтеграційний процес і характеризує комплексність його розвитку.

Одночасно регіон є основою міжрегіональної взаємодії, тобто виходить на макроекономічну систему країни з позицій вирішення власних економічних

завдань. Тобто регіональна економіка є макроекономічним середовищем економіки регіону.

Це середовище створюється єдиною на національному рівні монетарною системою, дією інфляційних факторів,впливом чинників міжрегіональної дії (транспортної системи,встановлення валютних курсів тощо).

В існуючих соціально-економічних умовах з урахуванням основ концепції стійкого розвитку найбільш комплексним і перспективним підходом до визначення поняття «регіон» є системний підхід, в контексті якого регіон розглядається як єдина природно-соціально-економічна система.

Нові властивості регіону як системи, так звані емерджентні властивості, виникають або утворюються в результаті тих системних зв'язків, які виникають і по горизонталі, і по вертикалі економічних відносин як всередині, так і за межами регіону, сукупний ефект яких перевищує можливу суму ефектів окремих елементів цієї системи [32]. Саме ця обставина в сукупності з тими змінами, що відбулися в результаті демократизації і регіоналізації економічних відносин, обумовлює вибір дослідження поняття «регіон» в контексті системного підходу, застосування якого в управлінні соціально-економічним розвитком регіону ґрунтується на взаємозв'язку і взаємозалежності виробництва, екологічних процесів, середовища життєдіяльності людини і, інтегруючи таким чином економіку, екологію та соціальні процеси суспільства, вимагає перегляду ставлення до регіону як об'єкту управління і переходу до управління регіональною природно-соціальної-економічної системою, що є об'єктом мезорівня (рис. 1.2).

Відповідно до [Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України [Текст] : монографія / Г. П. Підгрушний. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.] елементами економічної підсистеми є окремі підприємства і організації, які в залежності від виконуваних функцій і спеціалізації об'єднуються в галузі господарства або види економічної діяльності.

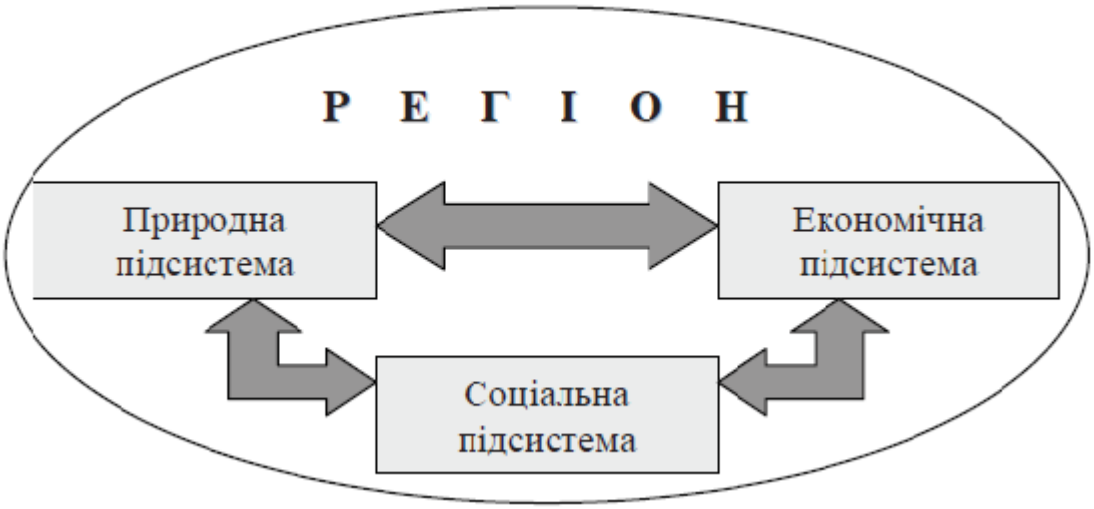

Рис. 1.2. Загальна схема структури регіону як системи

Вони, в свою чергу, формують укрупнені галузі, які об'єднуються в сфери економічної діяльності або сектора економіки. Елементами соціальної підсистеми регіону слід вважати окремі групи людей, які виділяються на основі певних критеріїв.

Елементами природного (природно-ресурсної) підсистеми є родовища корисних копалин, окремі лісові та земельні масиви, водні об’єкти, ділянки заповідних територій і т. п., які формують конкретні види природних ресурсів регіону та визначають умови життя людей і їх господарської діяльності.

Взалагі моживо виділити наступні підсистеми територіальних соціально-економічних систем населених пунктів або їх об’єднань:

— просторово-територіальна підсистема. Її наявність обумовлена існуванням певної території населеного пункту як елементу територіального комплексу регіональної соціально-економічної системи, яка належить до вищого рівня ієрархії;

— природно-ресурсна підсистема. Складові даної підсистеми обумовлюють наявність природо-ресурсного потенціалу регіону;

— екологічна підсистема. Параметри даної підсистеми обумовлюють взаємозв’язок природних та антропогенних чинників, що визначають рівень комфортності та якості простору проживання мешканців регіону;

— демографічна підсистема. Її формування обумовлюється кількістю мешканців регіону та різноманітністю їх якісних характеристик;

— історико-культурна підсистема. Кожному регону притаманні історія та самобутність, які обумовлюють менталітет його мешканців;

— забудовно-архітектурна підсистема. Дана підсистема створена функціональними і планувальними частинами територіального утворення: житловою забудовою, культурним, побутовим і управлінським центром, зоною господарювання, інженерно-транспортними та ін. комунікаціями. Дотримання оптимальної пропорційності між даними елементами є важливою умовою сприяння життєспроможності системи регіону;

— соціальна підсистема. Вона сформована соціальними інститутами, які обумовлюють зміст існування й розвитку регіону. Центральну ланку в їх сукупності являє первинний суб’єкт місцевого самоврядування – територіальна громада, яка є системо утворюючим чинником поселенської системи. Допоміжну ланку функціонування зазначеної підсистеми становить соціальне інфраструктурне забезпечення, яке покликане забезпечувати комплексне соціально-громадське обслуговування членів громади територіального утворення;

— соціально-трудова підсистема. Існування зазначеної підсистеми, яка сформована сферою практичного використання трудових ресурсів та механізмом компенсування їх використання акцентує увагу на важливості реалізації соціально-трудових відносин з метою досягнення стабільного розвитку регіону;

— економічна підсистема. Її елементами є суб’єкти підприємництва і установи ринкового інфраструктурного забезпечення;

— фінансова підсистема. ЇЇ складовими є місцеві фінансові інституції і відносини, які виникають стосовно управління ними;

— управлінська підсистема. Її елементи представлені органами місцевого самоврядування та інститутами безпосередньої демократії регіону, осередками організацій громадян, підрозділами управління на підприємствах, якими визначаються спрямування їх розвитку як складових соціально-економічних підсистем регіону. Рівень ефективності функціонування даної підсистеми зумовлює спрямування і рівень динаміки соціально-економічного розвитку регіону, обумовлює силу взаємозв'язків між підсистемами поселення.

У розвитку територіальної соціально-економічної системи мають місце спрямовані, закономірні та невідворотні трансформації. Порівняно із традиційною уявою, згідно з якою основною ознакою розвитку вважалася мінливість, - сучасне поняття «розвиток» поєднує такі взаємопов'язані характеристики: зміни, зростання, поліпшення, причому остання є головною.

Розвиток первинної самоврядної спільноти відбувається у двох взаємопов'язаних напрямах: соціальному та економічному, що визначає виокремлення соціального та економічного розвитку регіону.

Соціальний розвиток територіальної соціально-економічної системи – це процеси підвищення рівня соціального добробуту населення громадсько-територіального утворення шляхом запровадження соціальних стандартів життя, які є гарантованими державою. Категорія «соціальний добробут» у широкому соціальному та економічному розумінні являє собою синтезуюче поняття, яке відображає всі сторони та основні елементи життєдіяльності (тобто, самореалізації та існування) людини, до яких варто віднести життєві умови, рівень задоволення людських потреб в різноманітних сферах їх прояву, а також параметри та показники, які визначають підсумковий рівень якості розвитку людини безпосередньо, тобто інтегральну якість її життя.

Різноплановість прояву життєдіяльності мешканців регіону обумовлює різні сторони його соціального розвитку (рис. 1.3)

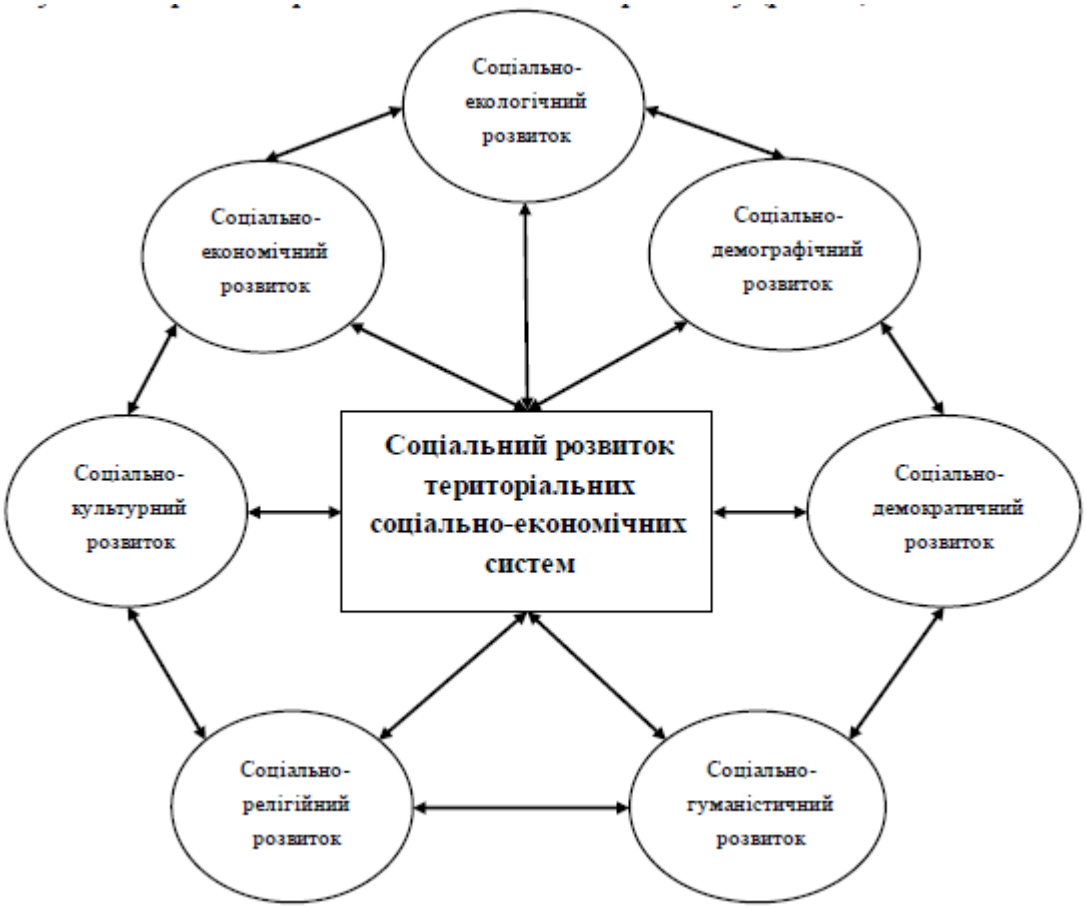

Рис. 1.3. Модель соціально-економічного розвитку територіально-економічних систем

Економічний розвиток – являє собою перехід економічною системою від одного стаціонарного стану до якісно іншого рівня на базі новітніх способів комбінування ефективного використання, для виробництва капітальних і некапітальних благ, наявних і обмежених ресурсів. Результати аналізу наукових праць свідчать, що складові поняття «економічний розвиток» являють: «економічна система», «ресурси» та «задоволення потреб».

Отже, економічний розвиток територіальної соціально-економічної системи характеризує процес трансформації, зростання і поліпшення кількісних і якісних ознак економічної підсистеми поселення через раціоналізацію використання природних, трудових, виробничих, фінансових та інвестиційних ресурсів на основі підприємницької діяльності і рівноправного поєднання

різних форм власності з метою задоволення потреб самоврядної спільноти людей населеного пункту.

Серед основних критеріїв економічного розвитку територіальної соціально-економічної системи пропонуємо виокремити: збільшення показників кількісного і якісного рівня виробництва на підприємствах, що розміщені в межах населеного пункту; підвищення рівня продуктивності праці шляхом запровадження техніко-технологічних і організаційних інновацій; зниження рівня праце-, енерго- і матеріаломісткості виробленої продукції; збільшення питомої ваги мешканців населеного пункту, які зайняті підприємництвом, зниження рівня безробіття; зміцнення економічної бази місцевого самоврядування; створення робочих місць.

Важливим також є окреслення меж співвідношення соціально-економічного розвитку. Зважаючи на загальносвітові тенденції гуманізації, сучасного розуміння розвитку з точки зору, в першу чергу, соціального результату – поліпшення якості життєвого рівня людей, надає можливість застосовувати наступні положення:

— соціальний розвиток є ціллю розвитку територіальної соціально-економічної системи, економічний розвиток – засобом досягнення цієї цілі;

— соціальний розвиток є пріоритетним напрямком місцевої економічної та соціальної політики. Соціальний розвиток неможливий без економічного розвитку, без розвитку соціального - економічний розвиток втрачається сенс;

— соціальний і економічний розвиток є взаємнопроникаючими та взаємнообумовленими, становлячи єдину комплексну систему.

Так, ресурсний потенціал територіальної соціально-економічної системи уможливлює досягнення економічного розвитку, метою якого є розвиток соціальний, що обумовлює існування населеного пункту як елемента територіальних систем вищого ієрархічного порядку.

Відповідальну роль у виконанні функцій самоврядування в регіоні покладено на фінансово-бюджетну діяльність.

Правова база сьогодні не дозволяє регіонам ефективно реалізувати соціальні функції. Бюджетні території позбавлені можливості концентрації достатніх фінансових ресурсів для вирішення власних проблем. До центрального бюджету держава вилучає понад 80% місцевих доходів,що негативно впливає на фінансово-економічну діяльність регіонів.

Оскільки регіони неоднакові за своїм економічним потенціалом, отже формуються регіони-донори і дотаційні регіони. Це зобов'язує державу впливати на бюджети окремих територій через трансферти, дотації та інші економічні механізми,без яких неможливо було б вплинути на пророню необхідність розвитку регіонів.

Для вирішення проблем репресивності окремих регіонів, активізації їх господарської діяльності розробляються регіональні програми розвитку за найбільш важливих напрямів розвитку. Джерелами їх фінансування можуть бути національний, регіональні бюджети, кредит, спонсорські кошти.

Найбільш вагомим важелем регіонального регулювання є бюджетне регулювання. Цей механізм поєднує як достатній рівень централізованого управління так і високу регіональну самостійність. У зв'язку з обмеженістю бюджетних ресурсів можливість вирішення проблем економічного розвитку створюється лише для окремих регіонів – як правило депресивних і пріоритетного розвитку.

Складовими єдиного економічного простору є ринкова інфраструктура, національні ринки товарів, послуг, праці, капіталів.

Найважливішим гарантом цієї єдності є Конституція, якою передбачено територіальна єдність держави.

1.3. Туристичний потенціал територіальної соціально-економічної системи

Туристичний бізнес – одна з найпотужніших сфер сучасної світової економіки, проте в Україні переважає виїзний туризм, що призводить не лише

до низьких темпів розвитку цієї сфери, а й вивозу капіталів за кордон. Тому потрібно розвивати туризм на власних теренах, освоюючи нові сегменти ринку туристичних послуг. Водночас, сучасний розвиток економічних відносин значною мірою визначається ефективністю використання потенціалу соціоекологоекономічних систем різного рівня. Суттєвою складовою сукупного потенціалу цих систем є ресурсний потенціал певної території. Саме на основі галузевого та територіального підходів, на нашу думку, доцільно виокремити та вивчити особливості формування, оцінки туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем. Проте, в результаті пошукових робіт щодо існуючих підходів до трактування туристичного потенціалу, ми виявили лише кілька джерел, де досліджувалась його дефініція. Частіше використовуються поняття рекреаційний, туристично-рекреаційний потенціал території або рекреаційних систем.

Природно-рекреаційний потенціал є складовою природно-ресурсного потенціалу території.

М. Долішній, О. Мошенець вважають, що природно-рекреаційний потенціал є сукупністю всіх видів природних ресурсів регіону з урахуванням їх якості, транспортно-експлуатаційної доступності та економічної доцільності господарського використання [61].

О. Шаблій під рекреаційним потенціалом розуміє систему природних і суспільних об’єктів, їх властивостей і відношень, які можуть використовуватись або використовуються для цілей оздоровлення чи відновлення, поповнення, розширення чи нагромадження духовних і фізичних сил людини у вільний від основного виду діяльності час [184, с. 105]. Крім цього, вчений зазначає, що рекреаційний потенціал охоплює, крім рекреаційних ресурсів та умов, рекреаційну інфраструктуру та сукупність людей, зайнятих реалізацією рекреаційних послуг і залежить від структури рекреаційної системи.

Л. Черчик вважає, що природно-рекреаційний потенціал визначається територіальними і часовими межами, а також технічними, науковими,

фінансовими можливостями освоєння та експлуатації території, а також здатністю задовольняти рекреаційні потреби суспільства [180].

Наведемо також визначення туристського та екотуристського потенціалу.

О. Дроздов під туристичним потенціалом певного об'єкта чи території розуміє «сукупність природних і рукотворних тіл і явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм [62].

О. Дмитрук під екотуристським потенціалом природоохоронної території розуміє сукупність всіх пов'язаних з нею екотуристських ресурсів, тобто природних і антропогенних об'єктів, явищ, властивостей, засобів, можливостей та умов, придатних для формування екотуристського продукту та здійснення відповідних екологомістких турів, екскурсій, програм тощо [56].

О. Міщенко екотуристський потенціал природоохоронної території трактує як систему ресурсів, що поєднує умови та засоби, які виконують соціальні, економічні й природоохоронні функції, задовольняючи потреби туристів у різних видах екотуристської діяльності [104].

Враховуючи визначення туризму та його види вважаємо необхідними при визначенні сутності туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем врахувати такі принципові положення, розроблені нами на основі джерела [182, с. 14-18]:

- необхідності оптимізації екосистем у межах їх природних можливостей, оскільки їх деградація призводить до втрати рекреаційної цінності й туристичних атракцій (геоцентричний підхід);

- напрями розвитку екосистем визначаються потребами людей, які формують асортимент туристичних послуг, значною мірою визначений процесом взаємодії природи та людини, оскільки природне середовище у цьому випадку забезпечує відновлення витрачених людиною життєвих сил, а людська діяльність змінює окремі елементи природи та їх властивості для формування власного простору життєдіяльності (соціоцентричний підхід);

- оскільки екологічна компонента стає обмежувальним чинником економічного зростання, то умови навколишнього середовища визначають умови освоєння територіальної истеми та суспільного виробництва туристичних послуг (економіко-екологічний підхід);

- обмеженість природних ресурсів обумовлює необхідність вибору найефективніших видів діяльності (функціонально-економічний підхід) ;

- частина територіальної системи – об'єкти ПЗФ, власності, тому є проблема визначення правового статусу території щодо умов користування, володіння та розпорядження ними (інституційний підхід);

- територіальні системи мають визначену територіальну локалізацію, володіють стійкими територіальними поєднаннями ресурсів та умов, що обумовлюють їх спеціалізацію (територіальний підхід);

- туристичний потенціал регіону є об'єктом державної та регіональної політики щодо розвитку загалом і туризму зокрема для задоволення суспільних потреб (суспільно-політичний підхід);

- туристичний потенціал культурно-історичних територіальних систем можна розглядати як джерело формування внутрішньої культури, складової національної, етнічної культури (культурологічний підхід).

Тому туристичному потенціалу характерні ознаки відкритої динамічної системи, у межах якої відбувається взаємодія людини (безпосередньо або опосередковано через працю) з природним середовищем з метою використання його властивостей та атракцій для відновлення фізичних сил, морального та психічного стану, життєвої енергії.

Як процес освоєння туристичного потенціалу передбачає: виявлення та вивчення природних ресурсів та умов; їх оцінку; обґрунтування доцільності освоєння; вибір форм використання; регулювання цих процесів з метою охорони, відновлення та поліпшення якостей природних ресурсів і умов.

Згідно методики розрахунку обсягів туристичної діяльності до характерних туристських товарів та послуг належать: послуги розміщення; громадське харчування та продаж напоїв; послуги пасажирського транспорту;

послуги турагентів, туроператорів, туристських гідів; послуги у сфері культури; рекреація та інші види дозвілля; фінансові та страхові послуги; інші види.

Таким чином, туристичний потенціал територіальної системи – це сукупна здатність ресурсів, умов та інфраструктурних елементів територій забезпечити певні атракції для надання туристичних послуг, на які є попит і які здатні формувати туристичні потоки, що може слугувати основою для економічної діяльності в межах допустимого екологічного навантаження.

Використавши підходи О. Міщенко, основними блоками (складовими) туристичного потенціалу територіальної системи: ресурси, умови, засоби (рис. 1.4) [104].

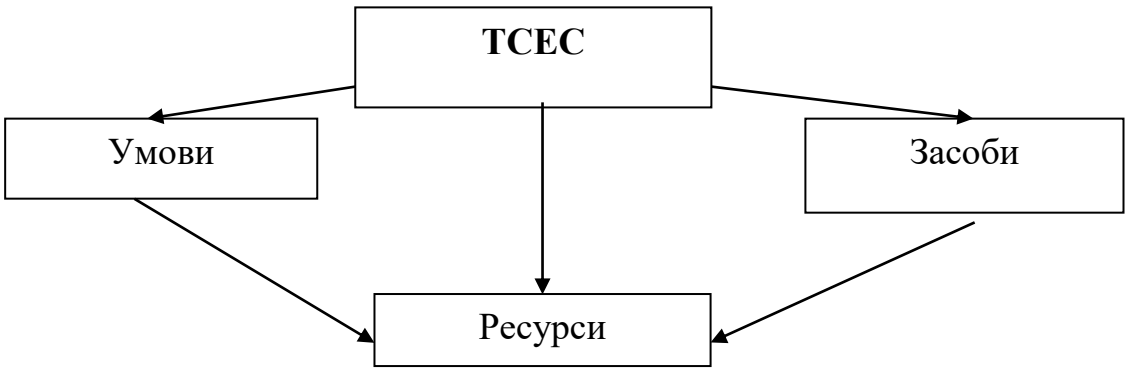

Рис. 1.4. Складові туристичного потенціалу територіальної системи
Примітка. Розроблено автором на основі джерела [104].

Важливою складовою туристського потенціалу є умови, що склались в межах ТСЕС. Умови здійснення туризму можна розділити на природні та антропогенні.

Природні умови включають кліматичні, ландшафтно-естетичну, гідрологічну, флористичну, фауністичну цінність, такі характеристики ландшафтів як стійкість, місткість, стадія дигресії, атрактивність, естетичність; вигідність економіко-географічного положення; лісистість, породний склад, бонітет, різноманітність ландшафтів, рослинного покриву, його ярусність,

фітонцидність, естетичність пейзажів, частота змінюваності, заболоченість територій, рельєф, наявність грибних і ягідних місць, водойм, тощо.

Антропогенні умови включають рівень господарського освоєння, заселення, транспортна та пішохідна доступність, розвиненість соціальної інфраструктури, наявність елементів рекреаційного благоустрою, наявність рекреаційних підприємств, трудових ресурсів, частини матеріального виробництва, що безпосередньо чи опосередковано працює на туристичну сферу, зв'язок з зовнішніми пунктами матеріально-технічного і продовольчого постачання, розміщення відносно зон використання додаткової робочої сили в часи пік.

Визначальне значення належить матеріально-технічній базі та інфраструктурі туристичної сфери, яку ми відносимо до групи засобів. Використовуються такі терміни як інфраструктура або матеріально-технічна база (МТБ) туризму. МТБ становлять санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки та пансіонати відпочинку, туристичні бази, бази і табори відпочинку, туристичні готелі, кемпінги, туристично-екскурсійні бюро та центри, установи організації та управління рекреаційною діяльністю регіону, туристичні та спортивні клуби, мотелі, квартирний фонд, що здається в оренду, наметові містечка, пристанища, хатинки лісника, кемпінги, облаштовані туристські маршрути та екологічні стежки, заклади харчування, транспортні організації, що здійснюють туристичні перевезення, навчальні заклади підготовки спеціалістів для туристичної сфери, інформаційні та рекламні служби, підприємства по виробництву і продажу товарів туристичного попиту.

Водночас, доцільно виділити інституційну складову, яка включає нормативно-законодавче забезпечення, діяльність органів державного та регіонального регулювання у сфері природокористування, економіки, соціально-економічного розвитку адміністративних утворень, охорони природи тощо. Привабливість певного регіону як з позиції туристів, так і з позиції підприємців для веденні туристичного бізнесу, залежить від якісного та

кількісного складу компонентів, які формують туристичний потенціал територіальної системи та рівня їх освоєння або можливостей освоєння. Варто зауважити, що екосистеми суттєво відрізняються між собою не тільки за видами ресурсів, а й іншими параметрами, які впливають на формування туристичного потенціалу регіону, зокрема спеціалізацією туристичної діяльності (оздоровча, пізнавальна, лікувальна, спортивна), можливістю використання наявних ресурсів, сформованими традиціями та ментальністю, особливостями домінуючих потреб. Тому важливим етапом для обґрунтування доцільності розвитку того чи іншого виду діяльності є оцінка туристичного потенціалу територіальної системи.

Реалізація туристичного потенціалу територіальної системи передбачає використання існуючих можливостей на рівні допустимих навантажень на певні екосистеми. Проте туристичний потенціал можна використовувати по-різному. Зокрема, варто виділити кілька варіантів:

1) експлуатувати наявні ресурси, вже розвідані та задіяні в господарський обіг;

2) задіювати в обіг супутні ресурси в межах можливостей наявної туристичної інфраструктури;

3) освоювати нові ресурси, інвестуючи в розвиток інфраструктури, маркетинг;

4) здійснювати активне, цілеспрямоване удосконалення закладених природою, існуючих характеристик ресурсів регіону для підвищення їх атрактивності, привабливості, формування нових туристичних продуктів та туристичних потоків.

Формування туристичного потенціалу територіальної соціально-економічної системи досить складне завдання. Провівши певну аналогію, можна визначити сутність формування потенціалу ТСЕС як процес ідентифікації та створення можливостей його структуризації та використання певних організаційних форм для стабільного розвитку туристичної діяльності,

що забезпечить реалізацію конкурентних переваг ТСЕС та ефективне відновлення її ресурсних складових [181, с.13; 164, с. 27].

При формуванні туристичного потенціалу територіальної системи необхідно враховувати, що його складові мають відповідати тим туристичним послугам, на яких спеціалізується туристична фірма і навпаки. Крім того, в процесі розвитку туристичної інфраструктури може з'являтися нова якість, якої не було до цього.

Тому туристичний потенціал сольно-економічної системи за результатами формування можна класифікувати за такими ознаками:

- за характером впливу на виробничі процеси (екстенсивні – збільшення кількості параметрів туристичного потенціалу регіону та інтенсивні – мобілізація внутрішніх резервів території);

- за рівнями впливу на господарську діяльність (як сфера спеціалізації, як пріоритетний напрям діяльності, як допоміжна (другорядна) сфера діяльності);

- за результатами впливу (позитивний, що забезпечує конкурентні переваги території, вносить суттєву частку доходів території; та негативний вплив, що полягає, в основному, на збільшенні антропогенного навантаження на території, що призводить до їх деградації).

Формування туристичного потенціалу територіальної системи залежить від її (території) індивідуальних характеристик; він формується під впливом їх якостей і таких складових як природно-ресурсна, матеріально-технічна, соціально-культурна, інституційна.

Природно-ресурсну основу території формують туристично-рекреаційні ресурси та умови, для яких характерні певні просторові особливості та відмінності, здатність змінюватися з часом, формувати нову якість у результаті поєднання. Туристична цінність їх визначається здатністю задовольняти певні туристичні потреби, забезпечуючи контрастність із звичайним середовищем життєдіяльності людини. Для територіальних соціально-економічних систем характерні такі два критерії: місце відрізняється від звичайного середовища

мешкання людини; представлено поєднання двох і більше різних у природному відношенні середовищ [181].

Природні туристично-рекреаційні ресурси – це фактори, речовини і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для туристичної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити основою для організації відпочинку, лікування та оздоровлення людей, проведення екскурсій. До них відносять компоненти живої та неживої природи, що використовуються (або можуть бути використані в перспективі) як предмети виробництва, споживання туристичних послуг [181, с.26, 184, с. 69].

У таблиці 1.6 відображена компонентна структура природних туристично-рекреаційних ресурсів за функціональним підходом [181, с. 35].

Таблиця 1.6

Компонентна структура природних рекреаційних ресурсів

Компо-ненти	Підкомпоненти 1-го порядку	Підкомпоненти 2-го порядку	Функціональне призначення
Загальні	Кліматичні	Середньорічна температура, швидкість вітру, тривалість купально-пляжного періоду, товщина снігового покриву	Забезпечення сприятливих кліматичних умов для реалізації рекреаційних цілей
	Ландшафтні	Гірські масиви, лісо-озерні, степові, печери, урочища	Спортивний відпочинок
	Водні	Річки, озера, водосховища, ставки	Риболовний, спортивний відпочинок, водолікування, оздоровлення
	Лісові	Рекреаційного призначення, водоохоронні, грунтоохоронні, захисні	Лікування, оздоровлення, аматорські промисли, природно-пізнавальний, спортивний відпочинок
	Фауністичні	Тваринний світ, орніто- та іхтіорізноманіття	Рибальство, мисливство, пізнавальний відпочинок
Спеціальні	Мінеральні	Мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит, соляні шахти	Лікування, реабілітація, оздоровлення, профілактика захворювань

Примітка. Розроблено автором на основі джерела даних [181]

Як бачимо, підкомпонентою 1-го порядку є кліматичні умови, хоча в деяких працях клімат розглядається як ресурс. Загалом клімат, переважаючі погодні умови за сезонами визначають комфортність території для відпочинку та спорту. Основними характеристиками є температурний режим, вологість, кількість опадів та їх розподіл за місяцями, вітровий режим, інтенсивність

ультрафіолетового випромінення, середня кількість сонячних днів на рік, а для зими – товщина і тривалість снігового покриву.

Крім цього розглядаються природні та штучно створені людиною об'єкти, які відносяться до культурно-історичних пам'яток.

Основними зовнішніми чинниками, що визначають можливі обсяги задіяння туристичного потенціалу ТСЕС є: соціально-демографічні, що визначають структуру та кількісні параметри потреб і попиту на туристичні послуги; екологічні, що включають, з одного боку, рівень екологічного пресингу на територіях проживання, з другого – потребу в організації відпочинку та оздоровлення на екологічно чистих територіях; геополітичні, сутність яких в безпеці, відкритості та досяжності з урахуванням транспортної доступності.

Формування туристичного потенціалу ТСЕС може відбуватися кількома шляхами:

1) стихійно;

2) згідно історично сформованій економічній структурі та об’єктивним чинникам, характерним для певної території загалом, екосистеми зокрема;

3) цілеспрямовано.

Цей вибір зумовлено основною гіпотезою, згідно з якою формування кількісних і якісних параметрів туристичного потенціалу ТСЕС визначається існуючою та майбутньою структурою соціально-економічної системи певної території. Тому спочатку формуються сегменти ринку туристичних послуг відповідно до об’єктивно існуючого поєднання туристичних ресурсів з урахуванням їх якісних та кількісних характеристик, на основі яких, або для освоєння яких створюються об’єкти туристичної інфраструктури з метою найбільш повного задоволення потреб суспільства на сучасному етапі його розвитку.

Кількісні та якісні характеристики туристичного потенціалу ТСЕС, особливості розміщення на території регіону визначають специфіку

формування елементів територіальної організації туризму різних таксономічних рангів.

Реалізація туристичного потенціалу ТСЕС тісно пов'язана з його формуванням і відновленням. Чим більший потенціал сформований, тим вища його віддача у фазі реалізації. Тому етап реалізації туристичного потенціалу ТСЕС є показником його ефективності. Водночас реалізація туристичного потенціалу територіальних системм здійснює досить активний зворотний вплив на процеси формування, відновлення та нарощення.

З метою підвищення ефективності реалізації туристичного потенціалу територіальної системи ключова роль відводиться його формам – екстенсивній та інтенсивній. Екстенсивна форма передбачає залучення до господарського обігу його кількісної складової, а інтенсивна характеризується введенням якісної складової.

Метою нарощення туристичного потенціалу територіальних систем є створення нових атракцій та поліпшення його характеристик, у результаті чого може створюватись можливість для більш ефективного використання наявних ресурсів і умов для підвищення рівня конкурентоспроможності туристичної діяльності.

Основні завдання нарощення туристичного потенціалу регіону:

- зростання показників екологічної, соціальної та економічної ефективності ТСЕС;

- стимулювання раціонального використання туристичного потенціалу ТСЕС;

- розвиток тих ресурсів, які забезпечують реалізацію довгострокових цілей розвитку території;

- виявлення додаткових можливостей використання наявних туристично-рекреаційних ресурсів.

Нарощення туристичного потенціалу ТСЕС як вид діяльності націлене на забезпечення:

- оптимального поєднання елементів туристичного потенціалу ТСЕС;

- розвиток унікальних властивостей певного елемента туристичного потенціалу ТСЕС;

- відповідності довгостроковим цілям і завданням розвитку території.

Нарощення туристичного потенціалу територіальних систем здійснюється на основі таких принципів: цілісності, поліструктурності, складності, альтернативності, комплексності, стохастичності, унікальності, адаптивності, синергічності, конкурентності, обмеженості.

В процесі нарощення структура туристичного потенціалу регіону може змінюватись залежно від:

- якісного та кількісного складу туристичного потенціалу регіону;

- можливостей управління процесом нарощення туристичного потенціалу територіальних систем;

- гнучкості та адаптивних характеристик туристичного потенціалу регіону

- цілей розвитку туристичної сфери територіальних систем;

- рівня конкурентоспроможності територіальної соціально-економічної системи.

Водночас напрями на змістовне наповнення нарощення туристичного потенціалу територіальної соціально-економічної системи має відповідати стратегії розвитку регіону, забезпечувати зростання її конкурентоспроможності та задоволення потреб споживачів у туристичних послугах.

У процесі експлуатації туристично-рекреаційні ресурси можуть вичерпуватися, втрачати атракції, погіршуватися їх якісні та кількісні параметри, водночас, можуть змінюватися потреби, можливості реалізації туристичних послуг, що передбачає необхідність відновлення потенціалу ТСЕС, яке можна розглядати як складну, динамічну, відкриту систему, яка розвивається, змінюється залежно від дії об’єктивних та суб’єктивних чинників, здійснюється у певній формі, залежно від передумов розвитку території та суспільних потреб.

Метою нарощення туристичного потенціалу ТСЕС є створення нових атракцій та поліпшення його характеристик, у результаті чого може

створюватись можливість для більш ефективного використання наявних ресурсів і умов для підвищення рівня конкурентоспроможності туристичної діяльності. Нарощення туристичного потенціалу ТСЕС як вид діяльності націлене на забезпечення: оптимального поєднання елементів туристичного потенціалу ТСЕС; розвиток унікальних властивостей певного елемента туристичного потенціалу ТСЕС; відповідності довгостроковим цілям і завданням розвитку території.

2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УСТЬ-ДУНАЙСЬКОГО РЕГІОНУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

2.1. Аналіз компонентної структури туристичного потенціалу територіальної соціально-економічної системи Усть-Дунайського регіону Одеської області

Як зазначалося в параграфі 1.1 першого розділу дослідження, певна територіальна система має свої індивідуальні особливості, які можуть класифікуватись за різними ознаками або виділятися як основні і додаткові функції. Тому в нашому аналізі розглядаються територіальні системи, а саме райони Одеської області, виділяються їх основні та додаткові функції для подальшої оцінки їх поліфункціональності та використання в туристичній сфері.

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу характеризує внутрішньо- та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових тощо). Для аналізу компонентної структури туристичного потенціалу Одеської області доцільно розглянути природно-ресурсний потенціал кожного адміністративного району області як окремої еколого-економічної територіальної системи для подальшої оцінки їх полі функціональності.

По-перше необхідно розглянути всі соціальні, економічні та екологічні показники Одеської області.

Згідно із статистичними даними Одеська область – приморський і прикордонний регіон України, розташований на крайньому південно-заході країни. Загальна площа території області складає 33,3 тис. км^2 (5,5% території України). Вона межує на півдні з Румунією, на заході – з Молдовою, на півночі

з Вінницькою і Кіровоградською, на сході – з Миколаївською областями України [103].

На півдні Одеська область своєю окраїною виходить до Чорного моря. Довжина морських і лиманних узбереж від гирла ріки Дунай до Тилигульського лиману досягає 300 км. Одеська область є частиною морського фасаду України. Вона розташована на перетинанні найважливіших міжнародних водних шляхів.

Область відноситься до зони інтенсивного степового хліборобства. Прибережною частиною вона потрапляє до рекреаційної зони Північно-Західного Причорномор'я, розміщена близько від великих промислових регіонів. Північна частина області розташована в лісостеповій, а південна – в степовій зоні.

Разом з дуже вигідним транспортно-географічним розташуванням, Одещина має сприятливі умови, що в цілому формують високий природно-ресурсний потенціал регіону. Головне природне багатство області – її земельні ресурси, що представлені переважно чорноземними ґрунтами з високою природною родючістю. У поєднанні з теплим степовим кліматом вони формують високий сільськогосподарський потенціал регіону. В області понад 2,2 млн. га сільськогосподарських угідь. На сьогоднішній день сільськогосподарська діяльність розглядається як основна економічна діяльність Одеської області, але метою цього дослідження є обґрунтування того, що різноманітність компонентної структури природного потенціалу території надає можливість розвивати різні функції територій та використовувати їх полі функціональність для розвитку різних видів економічної діяльності, зокрема туристичної.

У пониззі р. Дунай, р. Дністер і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані високо цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне, міжнародне та глобальне значення.

Високий рекреаційний потенціал області створюють теплий морський клімат, лікувальні грязі, мінеральні води, морські пляжі. Різноманітність

природно-рекреаційного потенціалу області є основою для розвитку різних видів туристичної діяльності, що обумовлює поліфукціональність цих територій в аспекті розвитку туризму.

Одеська область – приморський і прикордонний регіон України, розташований на крайньому південно-заході країни, з територією 33,4 тис. кв. км. і з населенням 2,6 млн. чоловік.

По території області проходять державні кордони України з Румунією і Молдовою. На півдні область своєю окраїною виходить до Чорного моря. Довжина морського і лиманного узбережжя від гирла ріки Дунай до Тилігульського лиману досягає 300 км.

Тепле море, лікувальні грязі, мінеральні води, морські пляжі створюють винятково високий рекреаційний потенціал Одещини. У пониззі великих річок (Дунай, Дністер) і лиманів, на морських узбережжях і в шельфовій зоні розташовані високо цінні й унікальні природні комплекси, водно-болотні угіддя, екосистеми, що формують високий біосферний потенціал регіону, який має національне і міжнародне, глобальне значення.

Одеська область відрізняється багатством видового різноманіття диких тварин, що обумовлено різноманітністю кліматичних, геоморфологічних та екологічних умов. Використання мисливських тварин здійснюється користувачами мисливських угідь, кількість яких в області становить 51, а закріплена площа угідь – 2,5 млн. га. За даними обліку чисельності мисливських видів тварин їх кількість в останні кілька років залишається стабільною. Завдяки багатству водних об’єктів область займає друге місце в Україні за обсягами вилову риби та морепродуктів і є найперспективнішим та найважливішим рибогосподарським регіоном держави. Основу промислу прісноводних видів риб складає карась, лящ, товстолобик, піленгас і окунь. Разом з тим, незважаючи на значну кількість рибодобувних підприємств, в області спостерігається тенденція зниження вилову риби у внутрішніх водоймах. Для відновлення промислової іхтіофауни водоймищ потрібен розвиток аквакультури.

З метою охорони, збереження та відтворення рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин відповідним рішенням обласної ради від 18.02.2011 № 90-УІ затверджено Перелік видів тварин і рослин, які підлягають особливій охороні на території Одеської області та Положення про нього.

Природно-заповідний фонд Одеської області станом 01.01.2016 на має в своєму складі 123 об'єкта, з них 16 об'єктів загальнодержавного значення, та 107 об'єктів - місцевого значення. Загальна площа об'єктів природно – заповідного фонду становить 159974,1992 га. З урахуванням того, що 12 об'єктів загальною площею 9133,25 га знаходяться у складі природно-заповідних територій, фактично займана ПЗФ площа в області становить – 150840,9492 га. Відношення площі ПЗФ до площі Одеської області («показник заповідності») становить 4,5 %.

Одеська область є частиною морського фасаду України. Вона розташована на перетинанні найважливіших міжнародних водних шляхів: Дунайський 7

водний шлях після завершення будівництва в 1992 році каналу Дунай-майн-Рейн є найкоротшим виходом із країн Європи в Чорної море, далі - у Закавказзя, Середню Азію, на Близький Схід; ріка Дністер зв'язує регіон з Молдовою, а Дніпро - з Центральною Україною і Бєларуссю, а після завершення реконструкції Дніпровсько-Бугзького і Дніпровско-Неманського каналів - з Польщею і країнами Балтії. Волго-Донська система зв'язує Азово-Чорноморський басейн із Росією (аж до Санкт-Петербурга і Мурманська), Казахстаном, Туркменістаном, Азербайджаном, Іраном, забезпечуючи виходи до Каспійського, Балтійського і Білого морів.

Соціальний та економічний розвиток

Для досягнення основної мети – зростання добробуту мешканців Одеської області - спільні дії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування протягом 2014 року були направлені на вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіону, забезпечення позитивних

структурних зрушень в економіці, підвищенні її конкурентоспроможності як основи для покращення якості і рівня життя населення.

Промисловість

У січні–травні 2015р. порівняно з відповідним періодом 2014р. індекс промислової продукції в області становив 91,5%.

У переробній промисловості індекс промислової продукції становив 88,6%.

На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів обсяг виробленої продукції збільшився на 3,3%, у тому числі у виробництві олії та тваринних жирів – на 12,5%, молочних продуктів – на 0,3%, продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів – на 24,8%, готових кормів для тварин – на 45,1%, напоїв – на 32,8%. Поряд із цим зменшився випуск у виробництві м'яса та м'ясних продуктів на 22,3%, у перероблені та консервуванні риби, ракоподібних і молюсків – на 36,1%, фруктів та овочів – на 36,0%, виробництва хліба, хлібобулочних і борошняних виробів – на 4,9%, інших харчових продуктів – на 31,5%. За січень–травень 2015р. вироблено 108,0 т м'яса великої рогатої худоби та свиней свіжого чи охолодженого, 2,2 тис.т ковбасних виробів, 3,8 тис.т риби, переробленої чи консервованої в інший спосіб, крім готових страв із риби, 39,8 тис.т соків фруктових та овочевих та їх сумішей, 250,1 тис.т нерафінованої соняшникової олії та її фракцій, 1,9 тис.т молока рідкого обробленого, 393,0 т масла вершкового, 224,0 т сирів жирних, 319,0 т сиру свіжого неферментованого (уключаючи сирну сироватку та кисломолочний сир), 35,1 тис.т борошна, 1,8 тис.т круп, 30,4,0 тис.т хліба та виробів хлібобулочних, нетривалого зберігання, 3,0 тис.т виробів здобних, 248,0 т тортів, пряників та виробів аналогічних, 654,2 тис.дал вина ігристого «Шампанське України», 1066,7 тис.дал вина виноградного, 24,5 тис.дал пива солодового (крім пива безалкогольного і пива з вмістом алкоголю менше 0,5%), 142,9 тис.дал напоїв безалкогольних, 609,7 тис.дал води натуральної мінеральної. 8

У текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів індекс промислової продукції становив 71,2%, у тому числі у текстильному виробництві – 89,1%, виробництві одягу – 92,2%, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 57,3%. За 5 місяців 2015р. вироблено 6,6 тис.шт. пальт, півпальт та виробів подібних, жіночих та дівчачих, 7,5 тис.шт. суконь, крім трикотажних, жіночих та дівчачих.

У виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічної діяльності обсяги виробництва продукції зменшилися на 22,6%, у тому числі в обробленні деревини та виготовленні виробів з деревини та корка – на 7,0%, у виробництві паперу та паперових виробів – на 31,3%, у поліграфічній діяльності, тиражуванні записаної інформації – на 36,1%.

У січні–травні 2015р. проти січня–травня 2014р. індекс промислової продукції у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції становив 97,2%, у тому числі у виробництві основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах – 109,3%, фарб, лаків і подібної продукції – 78,6%, мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних та косметичних засобів – 53,7%.

На підприємствах із випуску гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції індекс виробництва становив 90,0%, у тому числі виробництві гумових і пластмасових виробів – 88,8%, іншої неметалевої мінеральної продукції – 93,3%.

У металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, випуск продукції зменшився на 7,9%.

У машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин і устаткування, індекс промислової продукції становив 97,9%.

У постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря спостерігалося зростання випуску промислової продукції на 3,7%.

Сільське господарство

Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у січні–травні 2015р. порівняно з січнем–травнем 2014р. склав 106,6%, у тому числі в

сільськогосподарських підприємствах – 108,0%, у господарствах населення - 106,3%.

Господарствами всіх категорій ярі культури посіяно на загальній площі 804,0 тис.га, що на 4,0% менше, ніж станом на початок червня 2014р., з них по ярому клину – 746,1 тис.га (на 9,5% менше), по загиблих озимих та багаторічних травах – 57,9 тис.га (у 4,8 раза більше).

Порівняно з січнем–травнем 2014р. загальні обсяги виробництва м'яса (реалізації худоби та птиці на забій у живій вазі) збільшились на 3,3%, виробництво яєць – на 0,3%, виробництво молока зменшилось на 2,9%, вовни – на 14,9%.

На 1 червня 2015р. порівняно з 1 червня 2014р. в усіх категоріях господарств чисельність поголів'я великої рогатої худоби зменшилась на 6,2%, у тому числі корів – на 3,5%, свиней – на 6,7%, овець та кіз – на 7,9%, птиці – на 1,8%.

Загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами власно виробленої продукції за січень–травень 2015р. порівняно з січнем–травнем 2014р. зріс у 2,1 раза, у т.ч. продукції рослинництва – у 2,2 раза, тваринництва – на 26,3%.

Станом на 1 червня 2015р. на підприємствах, що здійснюють зберігання, переробку зернових культур та в сільгосппідприємствах (крім малих) було в наявності 939,1 тис.т зерна (на 47,2% більше проти 1 червня 2014р.), запаси насіння соняшнику становили 83,9 тис.т (на 42,1% менше.).

У січні–травні 2015р. підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 863,9,0 млн.грн. Серед регіонів України за обсягами будівельних робіт, виконаних власними силами, Одеська область посіла 6 місце.

Індекс будівельної продукції порівняно з відповідним періодом минулого року становив 42,8%. Будівництво будівель зросло на 4,7%, у тому числі житлових – на 4,1%, нежитлових – на 6,3%. Будівництво інженерних споруд зменшилося на 72,0%.

За характером будівництва обсяги робіт розподілились таким чином: роботи з нового будівництва, реконструкції та технічного переоснащення – 88,5% від загального обсягу, решта – з капітального та поточного ремонтів (8,1% та 3,4% відповідно).

Будівельниками міст Одеси та Іллічівську, Біляївського, Комінтернівського та Овідіопольського районів виконано 93,7% загального обсягу робіт по області.

За січень–березень 2015р. підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 1183,9 млн.грн. капітальних інвестицій, що в порівняних цінах на 32,9% менше від обсягу капітальних інвестицій за січень–березень 2014р.

Найвагомішу частку капітальних інвестицій (98,8% загального обсягу) спрямовано в матеріальні активи, у тому числі у будівлі і споруди – 55,5% усіх інвестицій, у придбання машин, обладнання та інвентар та транспортні засоби – 40,6%. У нематеріальні активи інвестовано 1,2% загального обсягу капітальних інвестицій. У капітальний ремонт активів спрямовано 69,4 млн.грн. капітальних інвестицій (5,9% загального обсягу).

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 61,9% усіх коштів. Частка залучених та запозичених коштів, зокрема кредитів банків і коштів іноземних інвесторів, становила 18,3%.

Пріоритетними напрямками інвестування залишилися транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність та будівництво, у які було спрямовано, відповідно, 21,8% та 19,9% капітальних інвестицій області.

Підприємствами промислових видів діяльності освоєно 238,7 млн.грн., або 20,2% усіх коштів. При цьому 64,1% коштів, спрямованих у розвиток промисловості, освоєно підприємствами переробної промисловості, 35,1% – підприємствами з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. 10

Підприємствами та організаціями сільського, лісового та рибного господарства освоєно 7,4% капітальних інвестицій області.

Капітальні інвестиції у житлове будівництво становили 204,8 млн.грн. (17,2% від загального обсягу) капітальних інвестицій.

Зовнішньоекономічна діяльність

У січні–квітні 2015р. обсяги експорту та імпорту товарів становили 542,4 млн.дол. США та 372,7 млн.дол. відповідно і зменшилися у порівнянні з січнем–квітнем 2014р. як в експорті на 13,7%, так і в імпорті на 63,1%1. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 169,7 млн.дол. США. Зовнішньоторговельні операції товарами підприємства області здійснювали з партнерами із 138 країн світу.

Обсяг експорту товарів до країн ЄС становив 118,2 млн.дол. або 21,8% від загального обсягу експорту та зменшився порівняно з січнем–квітнем 2014р. на 33,7%.

Найвагоміші експортні поставки товарів серед країн ЄС здійснювались до Іспанії, Франції, Німеччини, Італії, Польщі, Нідерландів. Серед інших країн світу експорт товарів збільшився до Туркменістану, Ірану, Єгипту, Марокко, Тунісу, Киргизстану. У той же час скоротилися поставки до Кіпру, Білорусі, Російської Федерації, В'єтнаму, Панами.

Основу товарної структури експорту області складали: зернові культури, насіння і плоди олійних рослин, жири та олії тваринного або рослинного походження, продукти неорганічної хімії та добрива.

Імпорт товарів із країн ЄС становив 74,5 млн.дол. або 20,0% від загального обсягу та зменшився відносно січня–квітня 2014р. на 73,6%

Серед країн ЄС найвагоміші імпортні надходження товарів здійснювалися з Бельгії, Іспанії, Румунії, Німеччини, Італії, Литви, Польщі, Франції та Греції. Серед інших країн світу імпорт товарів збільшився з Саудівської Аравії, Узбекистану, Мальти. Одночасно зменшились поставки товарів з Російської Федерації, Білорусі, Болгарії, Сербії, Бразілії, Румунії, Кіпру. У товарній структурі імпортних надходжень значними були: електричні

та механічні машини, недорогоцінні метали та вироби з них, їстівні плоди та горіхи, засоби наземного транспорту, текстильні матеріали та текстильні вироби, взуття.

Оборот роздрібної торгівлі (включає роздрібний товарооборот підприємств, які здійснюють діяльність із роздрібної торгівлі, розрахункові дані щодо обсягів продажу товарів на ринках і фізичними особами-підприємцями) за січень–травень 2015р. становив 26920,8 млн.грн., що на 18,1% менше, ніж за січень–травень 2014р. У структурі обороту роздрібної торгівлі на організовані та неформальні ринки припадало 38,8%.

Обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібної торгівлі, у січні–травень 2015р. становив 13789,3 млн.грн. і зменшився проти січня–травня 2014р. на 18,1%.

За січень–травень 2015р. підприємствами транспорту перевезено 15,0 млн.т вантажів, що на 19,8% більше, ніж у січні–травні 2014р. Вантажооборот збільшився на 12,1% і становив 29,0 млрд.ткм.

Одеською залізницею відправлено 11,4 млн.т вантажів, що на 20,9% більше, ніж у січні–травні 2014р. Збільшення у відправленні основних номенклатурних груп вантажів зафіксовано за кам'яним вугіллям – у 2,2 раза, рудою залізною і марганцевою – на 64,1%, хімічними і мінеральними добривами – на 33,1%, іншими вантажами – на 19,3%, зерном і продуктами перемолу – на 3,7%. Зменшилось відправлення нафти і нафтопродуктів на 46,4%, чорних металів – на 20,2%, брухту чорних металів – на 16,8%, будівельних матеріалів – на 7,1%, лісових вантажів – на 6,7%, цементу – на 4,8%.

Підприємствами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень, виконаних фізичними особами–підприємцями) за січень–травень 2015р. перевезено 2,7 млн.т вантажів, що на 20,6% більше, ніж у січні–травні 2014р., та виконано вантажооборот в обсязі 603,7 млн.ткм, який зменшився на 4,3% порівняно з січнем–травнем 2014р.

Водним транспортом за січень–травень 2015р. перевезено 0,9 млн.т вантажів, що на 5,8% більше, ніж за січень–травень 2014р. Закордонні перевезення вантажів водним транспортом зросли на 5,8% від обсягів січня–травня 2014р. Обсяг переробки вантажів у торговельних, рибному портах та на промислових причалах (морських) зріс на 7,6% і становив 42,1 млн.т., у т.ч. переробка вантажів внутрішнього сполучення збільшилась у 18,9 раза, імпортних – на 31,8%, експортних – на 9,4%. Водночас, переробка транзитних вантажів зменшилась на 12,9%. Кількість оброблених суден збільшилась на 5,7% і становила 3,6 тис. одиниць.

За січень–травень 2015р. послугами пасажирського транспорту скористалися 130,1 млн. пасажирів, виконано пасажирооборот в обсязі 3,5 млрд.пас.км, що відповідно на 0,3% більше та на 7,4% менше від обсягів січня–травня 2014р.

Послугами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень, виконаних фізичними особами–підприємцями) скористалися 57,3 млн. пасажирів, що на 14,3% менше, ніж у січні–травні 2014р. На залізничному транспорті відбулось зростання пасажирських перевезень на 2,0%. Міським електротранспортом перевезено 59,5 млн. пасажирів, що на 19,6% більше, ніж за січень–травень 2014р.

2.2 Стан та перспективи використання туристичного потенціалу Усть-Дунайського регіону

На території України пониззя Дунаю відзначається своїм біологічним розмаїттям і багатством природи. Водно-болотні угіддя інший за величиною дельти Європи унікальні і мають міжнародне значення. Дельта Кілійського гирла Дунаю, яка розташована нижче м Вилкове, є наймолодшою частиною дунайської дельти і саме тут процес дельтоутворення не зупиняється. Окремі острова і коси сформувалися в останні десятиліття.

Ландшафти Дунайського біосферного заповідника дуже різноманітні, але більша частина заповідника має типові і характерні риси плавневого ландшафту. Усть-Дунайський регіон це також розгалужена система усть, рукавів, проток і величезна кількість озер, лагун, заток, які протягом майже цілого року можуть використовуватися як транспортні артерії для туристичних подорожей.

Жебриянську пасмо Тут створено новий туристичний маршрут «Лісове озеро».

Від гряди в напрямку моря простяглися коси, утворюючи відповідний плавневої-літоральний ландшафт. Численні садово-городні масиви, ставки, дамби та прідамбові ділянки теж є невід'ємними елементами ландшафту Усть-Дунайський регіон можна використовувати в рекреаційних цілях.

Естетична і культурна цінність природних ландшафтів дунайської дельти піднімається не тільки до рівня національного надбання. Одним з найважливіших еколого-естетичних показників дельтових угідь є їх природність. Вона тут є однією з найвищих в Європі. До того ж, саме тут відбувається формування наземних екосистем природнім шляхом, без втручання людини в ці процеси.

Створено туристичні маршрути дають можливість відвідувачам на власні очі побачити найбільш характерні, унікальні і привабливі ландшафти заповідника.

Наявність на маршруті «0 - км» одинадцятиметрової вежі дозволяє туристам мати панорамне спостереження за однією з найвиразніших ділянок заповідника - місцем впадання Дунаю в Чорне море. Саме тут встановлено символічний знак, який притягує до себе тисячі туристів.

Острів Єрмаков - частина заповідника, яка відноситься до зони антропогенних ландшафтів. Рослинність острова розвивається в умовах регульованого заливного режиму і надмірного пасовищного навантаження. Альтернативним видом економічної діяльності на острові є розвиток екологічного туризму. Ренатуралізації острова відновить заплавні підтоплення,

поліпшить промивної режим, відновить первісній заплавний режим острова. Це дозволить зберегти існуюче біологічне різноманіття і привабливість острова для туристів, який грає важливу роль ланки на шляху міграції птахів. У найближчій перспективі на цих частинах Усть-Дунайський регіон повинні бути створені екологічні маршрути для дорослих і дітей.

Основними природними характеристиками острівної частини маршруту «Острів Єрмаков» є:

Маршрут «Острів Єрмаков» розрахований як на великі групи екскурсантів, так і індивідуальні тури, в першу чергу бердвочінські (аматори спостерігати за птахами). У вступній частині маршруту, враховуючи ту обставину, що він проходить по основним судноплавним рукавах, з екологічної точки зору його потенційна ємність практично необмежена. У плані висадки на о. Єрмаков і 0,5-кілометрової пішохідної екскурсії (тільки по прируслової дамбі) при належній організації справи його ємність без шкоди острівним екосистемам може обчислюватися багатьма тисячами відвідувачів.

Туристичний маршрут «Шлях до птахів». Маршрут проходить за межами заповідної зони, а саме по буферній зоні і зоні антропогенних ландшафтів заповідника.

Основними характеристиками маршруту є птиці і середовище їхнього життя - різноманітні природні біотопи, а також мальовничі ландшафти дельти, особливо її приморської зони.

Маршрут «Шлях до птахів» розрахований як на індивідуальні тури, так і тури для невеликих груп, в першу чергу любителів спостереження за птахами.

У руслової частини маршруту (рукава Очаківський, Прорвінській і Потапівського) він проходить по судноплавних рукавах і з екологічної точки зору його потенційна ємність практично необмежена.

За акваторії Таранов кута і при 0,3-кілометрової пішохідної частини маршруту необхідні спеціальні заходи, а саме:

• конкретне місце висадки на Таранову косу і маршрут по ній необхідно визначати щорічно в квітні місяці, виходячи з конкретної орнітологічної

обстановки в цьому районі, перш за все з урахуванням максимального видалення від колоній птахів у разі їх появи на косі;

• при проходженні по акваторії Таранов кута і по косі уникати наближення до скупчень птахів, перш за все пеліканів, в разі їх наявності, ближче ніж на 100 м.

Інтенсивність використання маршруту на ділянці Таранов кута і однойменної коси не повинна перевищувати 3-5 човнів в день (близько 20 чол.), А за сезон не більше 2000 чол.

Верхів'я озера Сасик і Джантшейській лиман - теж територія Усть-Дунайський регіон. Татарбунарський район розташований в зоні з сприятливим для життєдіяльності кліматичними умовами, що обумовлено теплим помірно-континентальним кліматом і довгим жарким літом. Відстань від транзитних автоммобільних залізничних і судноплавних шляхів дозволяє дотримуватися на території допустимих рівнів шуму (ДБН 360-92) і уникати забруднення навколишнього середовища специфічними продуктами їх діяльності. Розміщення сіл саме в межах 30-хвилинної доступності транспортом дозволяє створювати на базі таких населених пунктів місця проживання обслуговуючого персоналу і винести за межі курортів все несприятливі екологічно об'єкти (пральні, авто заправки і майстерні та ін.).

Рекреаційні ресурси краю нерозривно пов'язані з його водними ресурсами і представлені морським узбережжям (довжиною близько 70 км) і акваторіями мілководних лиманів, розташованих уздовж морського узбережжя. Ланцюг лиманів починається лиманом Сасик, за яким слід Джантшейській, малий Сасик, Шагани, Магалевське, Будур, Карачаус, Алібей, Хаджидер, Курудіол, Солоне і Бурнас. Піщана смуга, що відокремлює лимани від моря шириною 50-400 м, а її висота 1,5-3,0 м над морем. Татарбунарський район має найбільшу довжину пляжів в Одеській області. Третина всіх придатних для рекреації пляжів доводиться на Татарбунарський район. Такі величезні простори вигідно поєднанні з віддаленістю цього регіону від промислових центрів, що дуже добре впливає на якість морської води.

На території району виділяють групи мінеральних вод, перспективних для розвитку рекреаційно-туристичного комплексу: сіро-водневі, йодо-бромні, лікувальну дію яких визначається різноманітним поєднанням солей, в тому числі гідрокарбонатно-натрієві, хлоридно-сульфатні і сульфатно-хлоридні, хлоридно-гідрокарбонатно -сульфатние натрієві, гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві і хлоридно-гідрокарбонатні натрієві.

Величезний рекреаційний потенціал території Дунайського біосферного заповідника при відповідній організації може забезпечити зайнятість людей в сфері туризму з більш значним економічно ефектом, ніж традиційне природокористування та сільськогосподарське виробництво. Продумане комплексне зонування території, а також впровадження різних форм екологічного туризму сприятиме збереженню біологічного різноманіття дельти і зниження соціально-економічної напруженості в районі Усть-Дунайський регіон.

Кліматичні ресурси Дунайського біосферного заповідника мають високий рекреаційний потенціал. Привабливою для відпочиваючих територія заповідника залишається не тільки в літні місяці, але і протягом усього року. Природні умови сприятливі для розвитку рекреації, екологічної освіти, туризму (пішохідний, етнографічний, сільський зелений, науковий, мисливський, рибальський і ін.).

Клімат в низов'ях Дунаю помірно континентальний, з короткою і теплою зимою і тривалим літом. За кліматичними показниками територія характеризується як жаркий південний агроклиматический регіон. Середньомісячна температура січня коливається від -2 до 1,5 С, а в червні + 22,3 - 23, 0 С. Загальна кількість опадів становить - 350-400 мм / рік.

Тривале літо і коротка м'яка зима приваблюють туристів і створюють сприятливі кліматичні умови для розвитку різних видів туризму на протязі майже усього року. З метою відновлення і розвитку фізичних і духовних сил дорослих і дітей кліматичні ресурси регіону можуть використовуватися

туристичними фірмами і приватним сектором як для організованого, так і неорганізовані відпочинку.

Територія заповідника розташована в північно-східній частині дельти Дунаю на схід від м Кілія і південніше верхів'я озера Сасик. На сході угіддя межує з Чорним морем, а на півдні - з Румунією. Його складовими частинами є власне дельта Кілійського рукава Дунаю, острів Єрмаков, Жебриянську Пась, Стенцівсько-Жебріянівські плавні, верхів'я озера Сасик і Джантшейській лиман. Майже вся територія адміністративно відноситься до Кілійського району Одеської області. Тільки верхів'я озера Сасик і Джантшейській лиман відносяться до Татарбунарського району. Навколо заповідника розташовано з десяток населених пунктів: с. Ліски, с. Шевченкове, с. Мирне, с. Десантне, с. Приморське, с. Лиман, с. Борисівка, с. Трапівка, с. Зарічне, м Татарбунари, і Вилкове.

Для організації різних видів відпочинку на воді територія заповідника має озера, лимани, морські акваторії і одна з найбільших річок Європи - Дунай.

Загальна протяжність морських узбереж з урахуванням лиманів в Одеській області становить 394 км, з яких 175 км - морські пляжі, придатні для використання в рекреаційних цілях. Причорноморські лимани мають дуже важливі цілющі якості - особливий мікроклімат, вода з розчиненими в ній солями (ропа), пісок їхніх берегів, бруду.

На території Татарбунарського району знаходиться значна кількість мінеральних вод. Однак, на жаль, промислова розробка для масового споживання і для потреб курортного господарства не провадиться так, як це робиться на Куяльницькому та Комінтернівському родовищах.

Про бальнеологічні лікування дітей і дорослих, оздоровчий відпочинок на курортах, розташованих в Татарбунарському районі можна знайти інформацію на Інтернет-сторінках - клімато-бальнеолікування, оздоровчий відпочинок, високоякісні і кондиційних лікувальні грязі - на північному березі озера Сасик (Кундук), на Джантшейському лимані - на протоці між озерами Сасик і Алібей, між озером Бурнас і річкою Дунай. Верхів'я озера Сасик і Джантшейській

лиман відносяться до території Дунайського біосферного заповідника і навколо цих територій розташовані населені пункти - с. Лиман, с. Борисівка, с. Трапівка, с. Зарічне і смт. Татарбунари, в яких традиційно зупинялися ті, хто мріяв про цілюще сонце, море і повітря.

Курорти - «Катранка» (с. Лиман) і «Расейка» (с. Приморське) розташовані поруч з територією Усть-Дунайського регіону в Татарбунарському районі, а курортна зона с. Приморське - в Кілійському.

Курорт Катранка налічує більше десятка баз відпочинку: «Каштан», «Світанок», «Союз», «Горобина», «Дельфін», «Маямі», «Мрія», «Лебідь», «Роксолана», «Лагуна», «Прибій »і ін. Про курорт «Катранка» кажуть, що це найбілш сонячний курорт на південно-західному узбережжі Чорного моря. Від пляжної зони Чорного моря курорт відділений вузьким рукавом Джантшейського лиману. Через рукав прокладені спеціальні пішохідні містки для відпочиваючих.

Курорт «Рассейка» (с. Приморське Татарбунарського району) розташований в декількох кілометрах від курорту «Катранка» і від території Усть-Дунайський регіон знаходиться на певній відстані. Однак, багато відпочиваючих з баз курорту відвідують Усть-Дунайсьий регіон. На території курорту «Рассейка» розташовані бази відпочинку відомі далеко за межами регіону - «Білорусь», «Бригантина», «Чайка», «Дельфін», «Прибій», «Зорька», «Політ», «Південний Буг», «Плай »,« Тир »,« Золотий колос »та ін. Територія курорту складає близько двох кілометрів в довжину. На базах відпочинку одночасно можуть розміститися три тисячі відпочиваючих. Курорт оточують водойми, які є частиною ланцюжка морських лиманів і відокремлюють пляжну зону від материка. Пляж знаходиться на морському узбережжі, довжина якого становить близько 50 км, а ширина від 100 до 300 метрів. Лиман Шагани має статус водно-болотного угіддя міжнародного значення для поселення і гніздування багатьох водоплавних птахів. Випари лиману і цілющі грязі мають підвищені лікувальні властивості.

Морькі пляжі біля с. Приморське Кілійського району до недавнього порівнювали з Золотими пісками в Болгарії. Бази відпочинку розташовані майже впритул до буферної зони територіїї Дунайського біосферного заповідника. Лише близько 2-х кілометрів розділяють зону відпочинку від Усть-Дунайський регіон. Головним рекреаційним ресурсом тут є Чорне море. Купальний сезон триває три-чотири місяці, а особливістю клімату також значна кількість ясних сонячних днів - близько 300 на рік.

За даними відділу культури і туризму Кілійського району в рекреаційній зоні с. Приморське в 2008 році функціонувало 65 баз відпочинку, що належать до Кілійського р-ну і більше 40 підприємств роздрібної торгівлі, сфери послуг і розважальних закладів. Бази відпочинку одночасно мали можливість прийняти більше 7000 відпочиваючих, з огляду на наявну кількість ліжко-місць. За офіційними даними в 2008 році бази в Приморському взяли 32 000 відпочиваючих, з яких понад 9 тисяч дітей і 12 тисяч іноземців. Тривалість туристичного сезону становить два з половиною місяці - від 15.06 до 30.08.

Кліматичні ресурси Усть-Дунайський регіон для організації літніх і зимових форм відпочинку населення України, відчізнянного і зарубіжного туризму, лікування і оздоровлення дітей і дорослих використовуються не на повну потужність. По-перше, заповідник наречений, по-друге, кількість працівників заповідника і обсяги його державного фінансування не дозволяють використовувати наявні кліматичні ресури для створення відповідних умов і збільшення рекреаційних і туристичних послуг. На жаль соціально-економічна ситуація як в регіоні, так і в Україні змінюється дуже повільно.

Природоохоронне використання Сасику може бути пов'язане з рекреаційним використанням, яке передбачає будівництво марини (комплексу для яхтінгового спорту, порту-укриття), перебудову каналу Дунай-Сасик під використання як гребного каналу, розвиток інфраструктури для екологічного, сільського, рекреаційного, історичного, етнічного, екстремального , спортивного туризму. Очікується підвищення привабливості прибережних

територій Сасику для рекреаційного будівництва, має контролюватися, незважаючи на природоохоронний статус лиману.

За даними Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації та курортології слід сподіватися, що в верхів'ях лиману (на північ від лінії с. Глибоке) донні відкладення не пошкоджені і при досягненні мінералізації ропи значень морської води, процеси грязеутворення на даній акваторії повинні відновитися. Наступним компонентом розглянемо земельний фонд районів Одеської області. Кількісні та якісні показники земельного фонду по районах Одеської області відображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Кількісні показники природно-ресурсного забезпечення

Адміністративні утворення	Ліси та лісо-вкриті площі, тис/га	Площа ВБУ, тис. га	Площа с/г угідь, тис. га	Площа земель ПЗФ, тис. га	Землі рекр.-го призн тис. га	Землі оздоров. призн-ня	Площа земель під водою, тис. га
1	2	3	4	5	6	7	8
Ананьївський	6,3	0	82,5	2,908	0	1,2297	0,3
Арцизький	23,8	0	124,9	0,004	0	0,1242	1,4
Балтський	7,2	0	99,9	6,433	0	0	1
Білгород-Дністровський	5	4	147,4	11,661	0	0	1,6
Біляївський	8,1	20	136,3	11,113	0,1547	0	29,2
Березівський	6,6	76	106,3	9,81	0,2413	0	15,5
Болградський	12,5	0	118,1	0,451	0,0121	0,1429	5,2
Великомихайлівськ	6,2	0	125,3	0,47	0	0,0627	0,4
Іванівський	5,3	0	103	0,385	0,0075	0	0,9
Ізмаїльський	2,5	8	92	2,983	0,028	0,0235	13,6
Кілійський	16,3	32,8	76,6	51,483	0,1052	0	21,2
Кодимський	5	0	62	3,199	0	0	0,3
Комінтернівський	13,1	22	117,2	4,202	0,919	0,0192	16,7
Котовський	8,1	0	84,2	0,937	0	0,0197	0,6
Красноокнянський	6,5	0	89,1	0	0	0,002	0,4
Любашівський	8,3	0	97,3	0	0	0,0066	1,3
Миколаївський	3,3	0	97,8	0,048	0	0,0101	0,6
Овідіопольський	2,6	8	56,4	8,227	0,4237	0	14,3
Роздільянський	6,2	7,5	43,2	0	0,0145	0,0126	33
Ренійський	12,5	0	123	0,028	0,13	0,0103	1,1
Савранський	5,8	0	45	8,407	0	0,0092	0,6
Саратський	11,2	0	135,2	0	0,042	0	1,7
Тарутинський	4,2	0	154,3	5,474	0	0,0079	1,2
Татарбунарський	12,4	48	117,4	28,268	0,1631	0,0163	46,6
Фрунзівський	7,2	0	80,1	1,419	0	0,014	0,1
Ширяївський	15,4	0	137,8	0,696	0	0	0,8

З таблиці 2.3 видно, що значна частина площі земельного фонду районів відведена під сільськогосподарські угіддя, але як було зазначено вище, деякі з цих територій є неосвоєними, згідно із узагальненою інформацією про включення до переліку земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності для продажу права на них на земельних торгах на 25.11.2016 в Одеській області 13967,4100 га земель сільськогосподарського призначення відведено для продажу. Вважаємо, що альтернативним призначенням цих територій може стати їх використання в туристичній сфері.

Найбільш лісистою територією в Одеський області є Арцизський район, території водно-болотних угідь (ВБУ), що являють собою дуже привабливу дестинацію для екологічного туризму, сконцентровані в Біляєвському, Лиманському, Кілійському та Татарбунврському районах.

На території Одеської області створено та функціонує 120 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 153282 га, з них 16 об'єктів загальнодержавного значення та 104 об'єкти місцевого значення. На частку заповідного фонду припадає 4,4 % від загальної площі області.

На сьогоднішній день проводяться підготовчі роботи по створенню ще 8-ми природно-заповідних територій, в т.ч. 7-ти заказників місцевого значення («Селіванівський» у Ананьївському районі, «Тарутинський степ» у Тарутинському районі, «Кундук» у Татарбунарському районі, «Новопавлівський» у Ширяївському районі, «Аліяга» та «Василівка» у Кілійському районі, парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк санаторію «Лермонтовський» у м. Одесі) та загальнодержавного значення (національний природний парк «Куяльницький» у Іванівському та Біляївському районах). Це дозволить збільшити частку заповідних територій області до 5%.

З таблиці 2.4 видно, що території ПЗФ найбільш сконцентровані в Кілійському (Дунайський біосферний заповідник) – 51, 483 тис. га та Татарбунарському (Національний парк «Тузлівсікі лімани») – 28, 268 тис. га.

Найвищі показники концентрації територій рекреаційного призначення – в Лиманському (0,9199 тис. га) та Овідіопольському (0,4237 тис. га).

З огляду на поліфункціональність, території цих районів можуть використовуватись для провадження м'яких форм туризму, а саме екологічного, рекреаційного, спортивного та оздоровчого. Але задля збереження цих природних територій необхідно враховувати принципи екологічної відповідальності з боку туристичного бізнесу та, безпосередньо відпочиваючих, враховувати допустиме туристичне навантаження на території та надавати екологічним системам час на відновлення, використовуючи умови сезонності.

За останні п'ять років структура земельного фонду Одеської області значно не змінювалась. Спостерігається збільшення площі забудованих земель на 1,9 тис. га у 2014р. в порівнянні із 2010 р., а також збільшуються площі відкритих заболочених земель на 1,1 тис. га. Площі ріллі складає більше 62% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення, тобто є потенціал для ефективного використання земельних ресурсів.

Щодо соціально-економічної ситуації в сфері туристичної діяльності згідно статистичних даних [164] у 2015р. на території Одеської області здійснювали туристичну діяльність 245 суб'єктів (164 юридичні особи та 81 фізична особа-підприємець), послугами яких скористались 45,8 тис. туристів. Продано населенню 36279 туристичних путівок (ваучерів) вартістю 539386,6 тис. грн. За реалізованими туристичними путівками кількість туроднів складає 309794.

Протягом 2015р. 33,7 тис. наших співвітчизників відвідали 81 країну світу, з яких 8,4% (2,8 тис.) становили діти віком 0–17 років. Найбільш популярними серед громадян України були Туреччина (25,1% вибувших туристів), Єгипет (17,9%), Греція (10,6%), Італія (5,4%), Об'єднані Арабські Емірати (5,2%). Більшість туристів (97,3%) виїжджали за кордон з метою дозвілля та відпочинку.

Послугами туроператорів та турагентів Одеської області скористалися 1,1 тис. іноземних туристів із 21 країни світу. Найбільша кількість іноземних туристів прибули із Грузії (160 осіб), Білорусії (158 осіб) та Росії (141 особа). З метою дозвілля та відпочинку прибуло 86,1% від загальної кількості іноземців, у службових справах та для навчання – 13,9%. Внутрішнім туризмом у 2015р. було охоплено 10,9 тис. туристів, з яких 5,7% – діти у віці до 17 років включно.

Також туроператорами та турагентами Одеської області у 2015р. було обслуговано 7,7 тис. екскурсантів, у тому числі 0,9 тис. іноземців.

В період з 2014 р. по 2015 р. туристична привабливість України, зокрема Одеської області, як територіальної складової країни, була знижена через нестабільну політичну ситуацію та воєнний конфлікт на Сході країни, що несло загрозу безпечної туристичної діяльності. Але на сьогоднішній день завдяки консолідації зусиль туристичного бізнесу, громадських організацій та представників влади ситуація в сфері туризму стабілізувалася та вийшла на новий напрям розвитку.

Безпеку туристичної діяльності забезпечує не тільки стабільна політична ситуація, але й екологічний стан територій, привабливих для туристів. Серед населених пунктів області, як і раніше, найбільшого антропогенного навантаження зазнає атмосфера м. Одеса, м. Южного, Ананьївського, Білгород-Дністровського, Ренійського, Тарутинського районів.

Основними забруднювачами атмосферного повітря в регіоні залишаються підприємства нафтопереробної, хімічної промисловості, з виробництва цементу та підприємства, які розподіляють газ, на які припадає майже 70% викидів всіх шкідливих речовин. Причинами надмірних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря є: робота підприємств в умовах зношеності основних фондів, недосконалості технологічних процесів базових галузей промисловості, недостатня забезпеченість останніх очисними спорудами для уловлювання та утилізації забруднюючих речовин, введення в дію нових підприємств.

Залишається гострою проблема забруднення повітря пересувними джерелами, і особливо, автомобільним транспортом. Надходження шкідливих

речовин від автотранспорту домінують над викидами від стаціонарних джерел, і становить 81 % від загальної кількості забруднюючих речовин, що надходять в атмосферне повітря.

Надходження шкідливих речовин від пересувних джерел домінували над викидами від стаціонарних джерел майже в усіх районах та містах області, крім міста Южного, Ананьївського, Березівського, Ренійського, Тарутинського районів. Майже 42% загальної кількості викинутих забруднюючих речовин від транспорту перепадає на місто Одесу.

Підвищення рівня забруднення атмосферного повітря відмічається вздовж автомагістралей та у великих містах. Несприятливі екологічні умови можуть стати загрозою для розвитку туристичної діяльності в області, тому необхідним є досліджувати динаміку негативних впливів на довкілля та можливі інструменти відвернення чи мінімізації цих впливів. Динаміка викидів в атмосферне повітря наведена в таблиці 2.7.

Екологічна ситуація по районах Одеської області відображена в табл. 2.2, до показників якої входять: викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря, де наводяться дані щодо викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення та автотранспорту, викиди від залізничного, авіаційного та водного транспорту, та від виробничої техніки), скидання забруднених вод у природні поверхневі водні об’єкти, утворення відходів (дані від економічної діяльності підприємств та організацій, з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах).

Найвищий показник викидів забруднюючи речовин в атмосферне повітря простежується в Біляєвському та Ренійському районах, високий рівень викидів в Лиманському, Овідіопольському та Саратському районах. Найнижчий показник – Окнянський, Савранський, Захарівський та Миколаївський райони. За усіма показниками Савранський та Миколаївський район є найбільш екологічно-чистим, також до екологічно-чистих районів можна віднести Окнянський, Захарівський, Кодимський райони.

Таблиця 2.2

Кількісні показники екологічної ситуації в Одеській області по районах

Адміністративні райони	Викиди ШР у атмосферне повітря, т	Скидання ЗВ у природні поверхневі водні об'єкти, млн. $м^3$	Утворення промислових токсичних відходів, т
1	2	3	4
Ананьївський	1830	0	370,5
Арцизький	2605	0,2	8431,5
Балтський	2246	0,2	498,1
Білгород-Дністровський	2966	1,4	15845,3
Біляївський	4696	0,1	1599,4
Березівський	1558	0,1	2477,6
Болградський	2962	0	84,5
Великомихайлівський	1848	0	825,5
Іванівський	1257	0	928,4
Ізмаїльський	1826	0	12770,8
Кілійський	2316	15,2	9855,9
Кодимський	1688	0	0
Комінтернівський	3298	0	33735,3
Подільський	981	0	24,2
Окнянський	913	0	588,7
Любашівський	1385	0	925,3
Миколаївський	941	0	0
Овідіопольський	3137	0	20162,4
Роздільнянський	2886	0,4	7872
Ренійський	4373	0	1230,7
Савранський	975	0	0
Саратський	3027	0,1	393,1
Тарутинський	2374	0,1	3769,6
Татарбунарський	1792	0,1	134
Захарівський	911	0	1,9
Ширяївський	1297	0	130,1

Отже за показниками компонентної структури районів можна оцінити перспективності освоєння туристичного потенціалу районів як територіальних соціально-економічних систем області, що надасть можливість в подальшому розробити відповідні стратегії розвитку районів в напряму розширення туристичної діяльності.

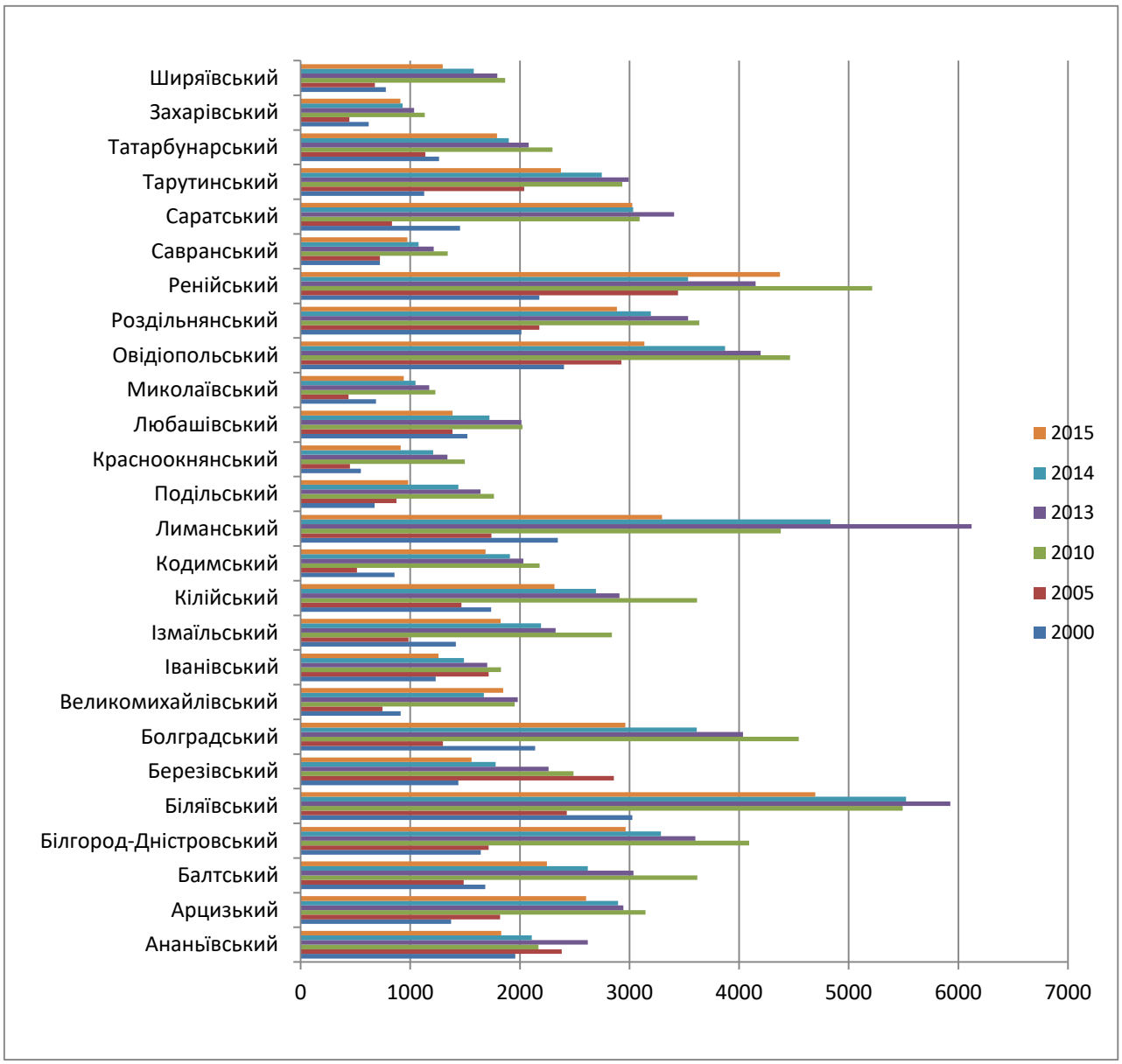

Рис. 2.2. Динаміка викидів стаціонарних та пересувних джерел забруднення по районах Одеської області

2.3. Оцінка перспектив розвитку туризму в Усть-Дунайському регіоні

Нині немає прямих показників, які дозволяють чітко визначити реальну кількість відпочиваючих на всій території УСТЬ-ДУНАЙСЬКИЙ РЕГІОН. Ускладнюється ситуація і тим, що приватні комерційні туристичні служби не особливо схильні афішувати свої доходи. Проте, у 2008 році маршрут «0-км»

відвідало 15000 туристів, а в 2009 р. - 22000 рекреантів. На цьому маршруті існує чіткий контроль.

Щодо зеленого туризму, який останніми роками набуває популярності, особливо серед іноземних туристів, зокрема, німців, голандців, можна відзначити популярність турів із невеликих груп в м. Вилкове і на прилеглу до Усть-Дунайського регіону територію.

Як державна установа, яка підпорядкована Національній академії наук України, Усть-Дунайського має лише природні рекреаційні ресурси. На території заповідника відсутні санаторії, бази відпочинку, пансіонати та інші санаторно-курортні і оздоровчи заклади. Наявність садово-городних ділянок на островах в антропогенній зоні заповідника дає підстави припускати, що місцеві жителі можуть використовувати їх як місця для власного короткочасного відпочинку та прийому гостей, короткочасних пікніків, місця для одноденного відпочинку тощо. Кількість таких осіб незначна, але потенціал дуже великий і використовується дуже слабо.

До організацій, які отримували ліміти на відвідування маршрутів на території УСТЬ-ДУНАЙСЬКИЙ РЕГІОН в попередні роки, приєдналися ще ті, хто почав розвивати свій власний бізнес в сфері надання різних послуг відвідувачам дельти Дунаю в останній час. З кожним роком усе більше людей приїздять в регіон, тому для обслуговування туристів і вирішення проблем потрібен комплексний підход. Тут є великі перспективи і нереалізовані можливості.

Враховуючи прогнози Всесвітньої Туристичної Організації щодо світових тенденцій розвитку туризму, спостерігається зростаюча популярність нових туристичних центрів. Цей аспект разом із найважливішими сегментами світового туристичного ринку (сонце та пляж, екологічний та сільський туризм, тематичний туризм) дає змогу планувати розвиток курортних територій Татарбунарського району із очікуванням високого попиту на туристичний продукт.

Пріоритетними напрямами в туризмі для Татарбунарського району будуть сільський зелений туризм, агротуризм, тематичний туризм (кінний, риболовля та полювання, релігійний (відвідування жіночого монастиря у с. Глибоке), пляжний відпочинок.

Основною метою Програми розвитку туристично-рекреаційної та курортної галузі Татарбунарського району на 2003-2010 роки є забезпечення на території району умов для значної інтенсифікації туристично-рекреаційної діяльності та курортної діяльності, збільшення її долі у макроекономічних (бюджетних) показниках шляхом запровадження раціональної системи заходів щодо ефективного та науково обґрунтованого управління рекреаційними, курортними ресурсами та туристичною індустрією, створення сучасного, передбаченого світовими стандартами, прибуткового всесезонного туристично-оздоровчого продукту, необхідного для повного та гармонійного задоволення соціально-економічних, культурних інтересів місцевих територіальних громад, індивідуальних потреб населення України та іноземних громадян у туристично-рекреаційному і курортному сервісі.

Для досягнення мети в Програмі зазначені наступні приоритетні завдання:

- визначити туризм, як приоритетну частину економіки району;
- створити систему міжвідомчої координації у галузі туризму та рекреації;
- покращити рівень безпеки життєдіяльності;
- забезпечити розвиток інфраструктури та транспортних зв’язків;
- підвищити імідж місцевості та провести маркетинг;
- застосувати нові технології для створення нового туристичного продукту, в тому числі для виходу на світовий ринок;
- розширити міжнародну співпрацю у туристичній та курортній сферах;

- забезпечити популяризацію районного туристично-рекреаційного продукту на вітчизняному та світовому ринках туристичних послуг;

- створити умови для підготовки та перепідготовки кадрів для даної сфери;

- вдосконалити систему управління на районному рівні.

При голові районної державної адміністрації створена координаційна рада з питань розвитку туристично-рекреаційної та курортної сфери із представниками сільських рад та представників спільноти.

На даний час практично неможливо визначити кількість рекреантів, які зупиняються в приватних будинках місцевих жителів. Рекреаційні заклади на території Усть-Дунайський регіон відсутні. Землі м. Вилкове не відносяться до території Усть-дунайський регіон. Пішохідний вид туризм здійснюється туристичними фірмами лише по м.Вилкове. На території Усть-Дунайський регіон неорганфзовані види рекреації відсутні.

Отже природно-ресурсний потенціал Усть-Дунайського регіону є основним фактором, що приваблює потоки туристів. Тому розвиток туристичної діяльності розглядається як один з пріоритетних напрямків економічного розвитку області.

Таблиця 2.2.

Елементи існуючого рекреаційного упорядкування

Назва елементу упорядкування	Функціональні зони				Усього
	Заповідна	Регульованого заповідного режиму	Стаціонарної рекреації	Господарська	
1	2	3	4	5	6
(Лісові) кордони	4	1	-	-	5
Місця короткочасного відпочинку	-	-	-	-	-
Місця для короткочасних пікніків	Х	-	-	-	-
Місця для довгочасних пікніків	Х	-	-	-	-
Місця для одноденного відпочинку	Х				
Місця для довгострокового відпочинку	Х	-	-	-	-
Рекреаційні пункти	Х	-	-	-	-
Рекреаційні ділянки	Х	-	-	-	-
Наметові містечка	Х	-	-	-	-
Головні в‘їзди	Х	-	-	-	-
Другорядні в‘їзди	Х	-	-	-	-
Головні входи	Х	-	-	-	-
Другорядні входи	-	-	-	-	-
Пішохідні містки	-	-	-	-	-
Шлагбауми	-	-	-	-	-
Панно	-	-	-	-	-
Аншлаги	4				
Упорядковані джерела	Х	-	-	-	
Вишки для спостереження	1	-	-	-	1
Скрадки	-	-	-	-	
Упорядковані джерела, колодязі	-	-	-	-	-
Тощо					

3. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ УСТЬ-ДУНАЙСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Основні засади формування та реалізації програми розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічної системи за концепцією «Green Marina»

Забруднення морського середовища останнім часом стало однією з основних проблем так як забруднення океанів, морів, рік та озер впливає на навколишнє середовище в цілому. Тому потрібно було зроблено крок вперед і вжито необхідних заходів для забезпечення екологічно безпечного характеру діяльності в акваторіях.

Морська індустрія, як відповідь на посилення глобального уваги питанням охорони навколишнього середовища і відповідальності, встановила на міжнародному рівні добровільну програму під назвою “Green Marine”, яка спрямована на поліпшення екологічних показників учасників за рамки нормативних вимог.

“Green Marine” – це екологічна програма партнерства для сталого майбутнього морської галузі розроблено спеціально для управління процесом безперервного вдосконалення заходів по зміцненню екологічної ефективності морських перевезень. Така діяльність має позитивно вплинути на обсяги викидів парникових газів, управління залишками вантажів, чутливість в портах (шум, пил, запахи, і світло) і т.д.

Адаптація запропонованих методів і технологій, необхідних для сприяння прогресу в який раз оцінювали за допомогою показників ефективності на основі наступних критеріїв.

Поліпшення обслуговування корпусу (наприклад: мийні колодки, фільтри, переробка промивної води, брезент, фільтрувальні тканини безпилове шліфування) -дотримання правил підвищення якості обслуговування для

клієнтів;

-підвищує продуктивність праці;

-знижує вартість для очищення і утилізації; ---можливості доходу від орендного. -зменшує забруднюючі речовини, зокрема, з оксиду кремнію або залишків фарби, які екранують у водному середовищі;

-зменшує потрапляння бруду муніципальної системи каналізації; ------ усуває пил в повітрі, для безпеки працівників і чистоти довкілля.

Повний комплекс послуг відкачки Привертає і задовольняє клієнтів, які не бажають виконувати відкачку великих яхт самостійно, -власники можуть використовувати інші послуги причалу (наприклад: паливо, катання на човнах, харчування, пристань для яхт. Це призводить до позитивного публічного іміджу -Знижує негативний вплив на молюсків та інших водних організмів;

-покращує запах води в акваторії причалу;

-покращує якість води.

Переробка твердих відходів (наприклад, батареї і брухту металу утилізації) -додає дохід від продажу на переробку батарей і лому металів; -- скорочує витрати на екологічні податки з видалення відходів;

- формує позитивний іміджі -зменшує утворення ТПВ у воді і на березі; - -підвищує якість і чіткість стовпа води; -менше сміття відправляється на звалище.

Переробка нафтопродуктів Знижує витрати на утилізацію і довгострокові забов'язання зменшує вплив на невідновлювані нафтові ресурси

Культура Акваторій Потенційний прибуток, в залежності від типу культури акваторій: реалізується позитивне публічне враження, що приваблює відвідувачів -підвищує продуктивність праці в раніше непродуктивних водах;

- сприяє постійної пильності до якості води марини, зокрема, пов'язані з концентрацією палива в воді

Наполегливе дотримання екологічних положень в обох користувачів і

будівельного підряду поєднує в собі освіту з контролю і забезпечення екологічних вимог; -забезпечує додатковий контроль над будівельними проектами причалу/ верфі;

- привертає екологічно свідомих клієнтів і підрядників. -потенційно знижує всі види забруднювачів; -збільшується інформованості та обізнаності громадськості.

Збереження земної поверхні проникною, коли це можливо Використання менш дорогих покриттів, ніж тротуар зменшує і уповільнює вимивання забруднюючих речовин в воду

Більш ефективне управління заправних операцій -попереджає розливи і потенційно дорогі екологічні штрафи; -зменшує неприємні запахи, що робить об'єкт більш привабливим для користувачів,

-робить воду більш відповідною для інших видів діяльності ;

-знижує небезпеку виникнення пожежі. -вилучає нафтопродукти з води,

-знижує їх потенційно негативний вплив на риб, молюсків, водоплавних птахів і куликів.

Зелена Програма по морському середовищі вимагає, щоб результати її учасників бнезалежно перевіули рені незалежною третьою стороною кожні два роки.

Для учасників має бути розроблений логотип «Green Marine», яким вони будуть нагороджуватись при досягненні економічних, соціальних та екологічних позитивних результатів.

Програма «Green Marine» звертає увагу на сім основних екологічних проблем, виявлених в морській галузі, які є:

Водні інвазивні види - відвернення ризику поширення водних і патогенних організмів за допомогою водяного баласту суден.

Викиди забруднюючих речовин повітря - скоротити викиди сірки азоту (SOx) і оксиду азоту (NOx).

Парникові гази - скорочення викидів парникових газів (ПГ), який

викликає глобальне потепління, з двигунів.

Залишки вантажу – скорочення утворення відходів та скидів вантажних відходів.

Нафтовмісних вод - звести до мінімуму ризик розливів нафтовмісних вод і запобігання забруднення з суден.

Конфлікти щодо портів і терміналів - урізати рівні шуму, пилу і запахів і світла, до якого люди, що живуть поруч з портовими спорудами не пристосовані.

Екологічне лідерство - заохочувати портові адміністрації, щоб гарантували провідну роль щодо своїх орендарів і користувачів в прийнятті найліпших видів природоохоронної діяльності.

Більше 120 компаній і організацій, в тому числі учасників, партнерів та прихильників включати список членів «Green Marine», що реалізується на території Великих Озер (США): судноплавні компанії, портова влада, термінальні послуги, уряду, муніципалітети та екологічні групи, що підтримують і схвалюють зробили програму широко відомою і шанованою в усьому світі.

На сьогоднішній день реалізація такої програми є актуальною для Одеського регіону. Найбільш придатною територією для впровадження пілотного проекту програми “Green Marine” – є, н наш погляд, територія МТП «Усть-Дунайськ», м. Вілкове, Кілійський район.

Сьогодні урядом України підтримуються програми розвитку державно-приватного партнерства в портах України. Інвестиції в інфраструктури портів - це створення робочих місць і впровадження нових технологій.

Адміністрацією Морського торгівельного порту Усть-Дунайськ розроблений ряд інвестиційних пропозицій щодо розвитку інфраструктури порту. Найбільш актуальним на сьогоднішній день є створення туристичного комплексу на території порту, в який входять яхт-клуб і готельний комплекс.

Морський торговельний порт Усть-Дунайськ розташований в м. Вілкове

південній частині Жебриянської бухти Чорного моря і стикається з Очаківським гирлом річки Дунай.

Порт був створений в кінці 70-х рр. XX ст. До порту приписаний Портпункт Кілія, причал у м Вилкове, де знаходиться управління порту. Координати порту: 45 ° 28'N, 29 ° 42'E.

Морський підхідний канал до морського порту Усть-Дунайськ має протяжність 7 км і веде до 3-х якірних стоянок для великотоннажних суден.

Кількість суднопроходів через глибоководний судновий хід р. Дунай - Чорне море: у 2007 році (з квітня) - 847, у 2008 році - 1249, у 2009 - 1414, у 2010 році - 1522, у 2011 році - 1339, у 2012 році - 1072, у 2013 році - 1068, у 2014 році - 805 суден. На 1 січня 2015 року через ГСХ р. Дунай - Чорне море пройшло 9316 суден.

За обсягами переробки вантажів серед торгівельних портів Одеської області ДП «Морський порт «Усть-Дунайськ» має найнижчі показники (табл. 3.1), але така ситуація обумовлюється територіальними можливостями порту, а також віддаленістю від крупних підприємств торгівельної діяльності.

Табл. 3.1 Обсяг переробки вантажів у морських торговельних портах (тис. тонн)

Обсяг переробки вантажів у морських торговельних портах (тис. тонн)

Показники	2013 рік	2014 рік
ДП «Одеський морський порт»	23 170,60	24 579,15
ДП «Іллічівський морський порт»	16 458,53	17 613,18
ДП «Морський порт «Южний»	43 441,40	47 431,70
ДП «Ізмаїльський морський порт»	2 762,65	3 092,98
ДП «Ренійський морський порт»	2 789,06	1 464,76
ДП «Білгород-Дністровський морський порт»	667,36	614,72
ДП «Морський порт «Усть-Дунайськ»	39,10	61,55

Саме тому дуже актуальним постає питання створення нової альтернативної діяльності для порту.

Основною метою на сьогоднішній день для ДП «Морський порт «Усть-

Дунайськ» є створення туристичного комплексу є соціально-економічний розвиток районів Одеської області, прилеглих до територій Морського торгового порту Усть-Дунайськ. Основна мета проекту реалізується шляхом досягнення стандартів сталого туризму.

Населення м. Вілкове та прилеглих до нього селищ здатне отримувати реальні доходи у сфері сталого туризму від таких видів діяльності, як:

-облаштування туристичних маршрутів;

-облаштування та експлуатація стоянок для туристів;

-роботи гідами або екскурсоводами;

-транспортне обслуговування туристів;

- єгерська діяльність (полювання, аматорське і спортивне рибальство);

-послуги з прокату туристичного спорядження;

-послуги з прийому туристів і їх ночівлі;

-кулінарні послуги для туристів;

-підготовка культурних програм.

Сталий туризм виступає дієвим інструментом створення нових робочих місць і розвитку інфраструктури. Але розвиток такого виду діяльності вимагає вдосконалення організаційно-управлінський механізм розвитку суб'єктів сталого туризму, в першу чергу, визначення характеру взаємодії суб'єктів господарювання на ринку сталого туризму.

Для території Порту Усть-Дунайськ, враховуючи цінність природних ресурсів м. Вілкове, та Кілійського району взагалі найбільш економічно ефективним, екологічно безпечним та соціально орієнтованим об’єктом туристичної діяльності пропонується Яхт-клуб та готельний комплекс, проект якого буде розроблено за програмою “Green Marinas”, що наведено у розділі ІІ.

Забруднення морського середовища останнім часом стало однією з основних проблем так як забруднення океанів, морів, рік та озер впливає на навколишнє середовище в цілому. Тому потрібно було зроблено крок вперед і вжито необхідних заходів для забезпечення екологічно безпечного характеру діяльності в акваторіях.

Морська індустрія, як відповідь на посилення глобального уваги питанням охорони навколишнього середовища і відповідальності, встановила на міжнародному рівні добровільну програму під назвою “Green Marine”, яка спрямована на поліпшення екологічних показників учасників за рамки нормативних вимог.

“Green Marine” – це екологічна програма партнерства для сталого майбутнього морської галузі розроблено спеціально для управління процесом безперервного вдосконалення заходів по зміцненню екологічної ефективності морських перевезень. Така діяльність має позитивно вплинути на обсяги викидів парникових газів, управління залишками вантажів, чутливість в портах (шум, пил, запахи, і світло) і т.д.

Адаптація запропонованих методів і технологій, необхідних для сприяння прогресу в який раз оцінювали за допомогою показників ефективності на основі наступних критеріїв:

Зелена Програма по морському середовищі вимагає, щоб результати її учасників бнезалежно перевіули рені незалежною третьою стороною кожні два роки.

Для учасників має бути розроблений логотип «Green Marine», яким вони будуть нагороджуватись при досягненні економічних, соціальних та екологічних позитивних результатів.

Програма «Green Marine» звертає увагу на сім основних екологічних проблем, виявлених в морській галузі, які є:

1. Водні інвазивні види - відвернення ризику поширення водних і патогенних організмів за допомогою водяного баласту суден.
2. Викиди забруднюючих речовин повітря - скоротити викиди сірки азоту (SOx) і оксиду азоту (NOx).
3. Парникові гази - скорочення викидів парникових газів (ПГ), який викликає глобальне потепління, з двигунів.
4. Залишки вантажу – скорочення утворення відходів та скидів вантажних відходів.

Таблиця 3.1.

Вигоди від оперативних змін в управлінні акваторіями та верфями

Оперативна зміна	**Корисні ефекти для причалів**	**Корисні ефекти для довкілля**
Поліпшення обслуговування корпусу (наприклад: мийні колодки, фільтри, переробка промивної води, брезент, фільтрувальні тканини безпилове шліфування)	-дотримання правил підвищення якості обслуговування для клієнтів; -підвищує продуктивність праці; -знижує вартість для очищення і утилізації; --- можливості доходу від орендного.	-зменшує забруднюючі речовини, зокрема, з оксиду кремнію або залишків фарби, які екранують у водному середовищі; -зменшує потрапляння бруду муніципальної системи каналізації; ----- -усуває пил в повітрі, для безпеки працівників і чистоти довкілля.
Повний комплекс послуг відкачки	Привертає і задовольняє клієнтів, які не бажають виконувати відкачку великих яхт самостійно, - власники можуть використовувати інші послуги причалу (наприклад: паливо, катання на човнах, харчування, пристань для яхт. Це призводить до позитивного публічного іміджу	-Знижує негативний вплив на молюсків та інших водних організмів; -покращує запах води в акваторії причалу; -покращує якість води.
Переробка твердих відходів (наприклад, батареї і брухту металу утилізації)	-додає дохід від продажу на переробку батарей і лому металів; --скорочує витрати на екологічні податки з видалення відходів; - формує позитивний іміджі	-зменшує утворення ТПВ у воді і на березі; --підвищує якість і чіткість стовпа води; -менше сміття відправляється на звалище.
Переробка нафтопродуктів	Знижує витрати на утилізацію і довгострокові забов'язання	зменшує вплив на невідновлювані нафтові ресурси
Культура Акваторій	Потенційний прибуток, в залежності від типу культури акваторій:	-підвищує продуктивність праці в раніше непродуктивних

	реалізується позитивне публічне враження, що приваблює відвідувачів	водах; - сприяє постійної пильності до якості води марини, зокрема, пов'язані з концентрацією палива в воді
Наполегливе дотримання екологічних положень в обох користувачів і будівельного підряду	поєднує в собі освіту з контролю і забезпечення екологічних вимог; - забезпечує додатковий контроль над будівельними проектами причалу/ верфі; - привертає екологічно свідомих клієнтів і підрядників.	-потенційно знижує всі види забруднювачів; - збільшується інформованості та обізнаності громадськості.
Збереження земної поверхні проникною, коли це можливо	Використання менш дорогих покриттів, ніж тротуар	зменшує і уповільнює вимивання забруднюючих речовин в воду
Більш ефективне управління заправних операцій	-попереджає розливи і потенційно дорогі екологічні штрафи; - зменшує неприємні запахи, що робить об'єкт більш привабливим для користувачів, -робить воду більш відповідною для інших видів діяльності ; -знижує небезпеку виникнення пожежі.	-вилучає нафтопродукти з води, -знижує їх потенційно негативний вплив на риб, молюсків, водоплавних птахів і куликів.

5. Нафтовмісних вод - звести до мінімуму ризик розливів нафтовмісних вод і запобігання забруднення з суден.

6. Конфлікти щодо портів і терміналів - урізати рівні шуму, пилу і запахів і світла, до якого люди, що живуть поруч з портовими спорудами не пристосовані.

7. Екологічне лідерство - заохочувати портові адміністрації, щоб гарантували провідну роль щодо своїх орендарів і користувачів в прийнятті найліпших видів природоохоронної діяльності.

Більше 120 компаній і організацій, в тому числі учасників, партнерів та прихильників включати список членів «Green Marine», що реалізується на території Великих Озер (США): судноплавні компанії, портова влада, термінальні послуги, уряду, муніципалітети та екологічні групи, що підтримують і схвалюють зробили програму широко відомою і шанованою в усьому світі.

На сьогоднішній день реалізація такої програми є актуальною для Одеського регіону. Найбільш придатною територією для впровадження пілотного проекту програми “Green Marine” – є, н наш погляд, територія МТП «Усть-Дунайськ», м. Вілкове, Кілійський район.

3.2 Бізнес-планування розвитку Усть-Дунайської територіальної соціально-економічнох системи.

Існуюча туристична інфраструктура в м. Вілково не відповідає теперішнім вимогам. У них немає сучасного сервісного обслуговування, індустрії розваг та відпочинку, ефективної системи харчування Крім цього необхідне збільшення кількості об’єктів розміщення.

Для забезаечення ефективного та відповідального будівництва нового сталого туристичного комплексу, що включає готельний, ресторанний сектори та яхт-клуб «Green Marina» необхідно, в першу чергу розробити оптимальну організаційну структуру управління таким будівництвом. На схемі 3.1. показана організаційна структура управління будівництвом туристичного комплексу «Green Marina».

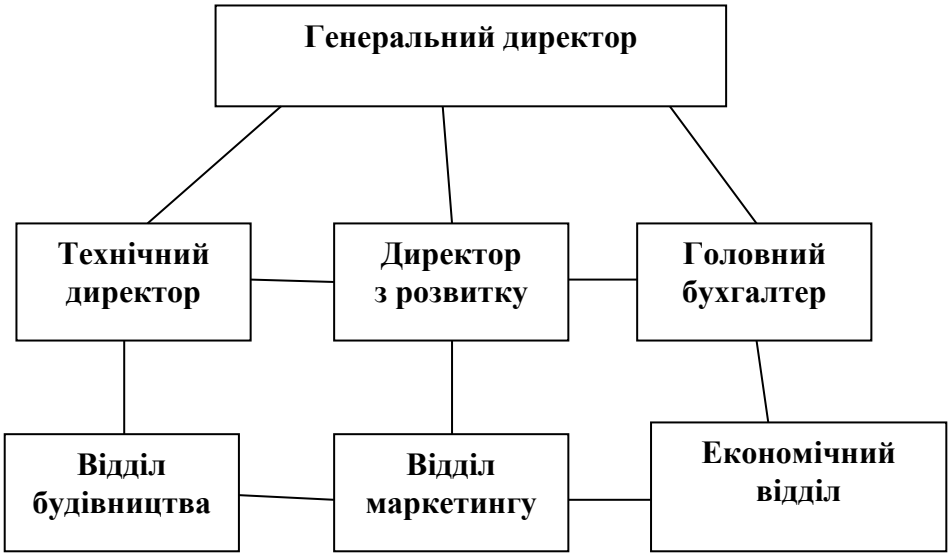

Рис. 4 Структура управління будівництвом туристичного комплексу «Green Marina»

З таблиці 3. Можна довідатись про орієнтовану суму витрат на будівництво. Загальна сумма будівництва з урахування поточного курсу євро до гривні , на момент розрахунку складає 10 000 000 грн. Ці кошти потрібно буде відшкотувати із зовнішніх джерел, адже місцева влада фінансування капітальних вкладень у таких розмірах забезпечити не зможе.

В таблиці 3. 2. Показані суми затрат на транспортні послуги, придбання будівельних матеріалів, заробітну плату управлінського персоналу. Вихідні данні для розрахунків наведені у додатках 3, 4.

Затрати на будівництво туристичного комплексу за попередніми підрахунками загалом становлять 7162б,38 тис. грн. Але данні розрахунки потребеють уточнень безпосередньо перед впровадженням будівництва, у зв’язку із нестабільною економіною ситуацією в країні. Для того, щоб термін окупності для данного проекту становив 5 років, прибуток від користувачів туристичними послугами має становити 1432, 476.тис. грн на рік.

Аналізуючи ситуацію, що склалася на ринку підприємств, які надають послуги Яхт клубу, необхідно відзначити наступне. Незважаючи на те, що кількість учасників ринку послуг Яхт-клубу збільшилася, обсяг потенційних

споживачів залишився на колишньому рів

Таблиця 3. 2

Обсяг будівельно-монтажних робіт та термін їх виконання

№ п/п	**Види робіт**	Сумарна віртість, тис. грн.	Термін виконання, місяців
1	2	3	4
1	Земельні роботи, установка фундаменту, монтаж металоконструкцій	540	3
2	Підводні роботи: поглиблення причалів, установка конструкцій	700	4
3	Кладка цоколя, стін, встановлення панелей будівель	300	3
4	Встановлення дахів	150	1
5	Саетехнічні роботи, електромонтаж, будівництво каналізаційної мережі, встановлення замків	800	2
6	Здійснення внутрішніх робіт: шпаклювання, фарбування, встановлення вікон та дверей	200	2
7	Будівництво під'їздних доріжок	250	1
Всього		2940	20

Табоиця 3.2

Сумарна вартістьзасобів, необхідних для будівництва туристичного компллксу «Green Marina»

№ п/п	**Інвестиційні витрати**	Сума, тис. грн.
1	2	3
1	Вартість будівельно-моньажних робіт	2940
2	Вартість експлуатації необхідних транспортних засобів	540
3	Вартість матеріалів на будівництво	1570
4	Вартість природоохоронного та енергозберігаючого обладнання	2000
5	Оплата праці управлінського персоналу	112,38
ІВсього		7162,38

ні. Необхідно обов'язково провести комплекс заходів щодо формування споживчої думки, оскільки в свідомості громадян в більшості випадків придбання послуг яхт клубу пов'язано з образом недоступного і дорогого розваги для мільйонерів. Необхідні такі заходи для формування свідомості про те, що придбати даний вид послуг можна безпосередньо в даному яхт-клубі:

- реклама в спортивних установах;
- реклама в сезон про проведення змагань, а також роботі кафе і прокату
- інших плавальних засобів;
- реклама в спеціалізованих журналах, на їх сайтах з метою охоплення спеціалізованої аудиторії споживачів;
- створення сайту;
- створення інфраструктури та умов праці.

Основним методом просування продукції можна вважати рекламу за допомогою власників яхт. Як тільки перший клієнт прийде в бухту клубу, відчує комфорт і новизну, то може залишитися в даному клубі надовго.

З огляду на середньостатистичні дані, загальна кількість населення України становить 42,233 млн. осіб. Кількість Яхт клубів в Нині за офіційними джерелами наближається до 10. У зв'язку з посткризових приростом споживачів послуг яхт-клубів в Україні потенційна кількість відкриття нових Яхт клубів неоднозначна. Тобто при грамотно вибудуваної маркетинговій політиці, підходу до організації виробничого процесу, створення репутації, нове підприємство здатне існувати, виконувати свої функції і приносити прибуток його власнику. Отже, організація Яхт клубу при грамотному управлінні і виконанні своєї місії повинна принести заплановану прибуток.

ВИСНОВКИ

Створення такого об’єкту «Green Marina» сприятиме розвитку туристичного кластеру в м. Вілкове є актуальним завданням при реалізації розвитку туризму на території. До складу кластера будуть входить підприємства туристичного бізнесу: туроперотори, турагенти, екскурсійні бюро, суміжні галузі – порт,транспорт, об'єкти харчування; громадські організації та місцеве самоврядування. Накоплення ефектів від діяльності кожної з галузей господарювання в м. Вілкове забезпечить кумулятивний ефект, що призведе до зростання благоустрою території.

Туристський кластер - це відносно компактна територія зростання туристичної індустрії, характеризується певною туристської спеціалізацією. При цьому особливо важлива атрактивна (приваблива) складова кластера. Не менше значення мають також транспортні комунікації всередині туристичного кластера, і що особливо важливо - зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) щодо головних цільових ринків .

Стратегічним напрямком подальшого розвитку сталого туризму в територіальній соціо-економічній системі м. Вілкове має стати створення конкурентоспроможного на внутрішньому і міжнародному ринку регіонального туристичного продукту (туристичний комплекс «Green Marina» за рахунок ефективного використання природного та культурно-історичного потенціалу, модернізації та реконструкції існуючої матеріально-технічної бази рекреаційно-туристичної інфраструктури, забезпечення на цій основі реалізації соціально економічних інтересів галузі при збереженні екологічної рівноваги та комплексного розвитку курортних територій приморських районів області, українського Придунав'я.

Найважливішим аспектом у формуванні сприятливого для сталого туризму середовища є стимулювання підприємницької активності. Це вимагає об'єднання зусиль і ресурсів підприємницьких структур, громадськості та влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амітан В.Н. Логістизація процесів в організаційно-економічних системах : монографія / В.Н. Амітан, Р.Р. Ларіна, В.Л. Пілюшенко. – Донецьк : Юго-Восток, 2003. – 72 с.

2. Андрєєва Н.М. Державно-приватне партнерство як механізм розвитку інфраструктури у природно-заповідній сфері / Н.М. Андрєєва, О.В. Поляничко // Економічні інновації : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2012. – Вип. 48. – С. 18-27.

3. Андрєєва Н.М. Екологічні кластери в рекреаційно-туристичній сфері як модель регіонального розвитку підприємництва / Н.М. Андрєєва, О.В. Поляничко // Економічний форум. – 2013. – № 3. – С. 82-87.

4. Андрєєва Н.М. Науково-методичний підхід до діагностики та ранжуванню ресурсозберігаючих проектів: соціо-еколого-економічний аспект / Н.М. Андрєєва // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9(1.1). – С. 10-24.

5. Андрушенко В.Ю. Значення та розвиток територіально-рекреаційної системи завдяки туризму / В.Ю. Андрушенко // Розвиток економічної системи в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (м. Вінниця, 28-29 листопада 2014 р.). – С. 87-90.

6. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.

7. Ануфрієв М.Ю. Моделювання стратегічного потенціалу асоційованої системи : дис... канд. екон. наук : 08.03.02 / Ануфрієв Максим Юрійович ; МОНУ, Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 184 с.

8. Балонин Н.А. Теоремы идентифицируемости / Н.А. Балонин. – СПб. : Изд-во Политехника, 2010. – 48 с.

9. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристській ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О.О. Бейдик. – К. : Київський університет, 2001. – 395 с.

10. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К. : Палітра. – 1998. – 130 с.

11. Беляєва С.С. Екологічна складова інвестиційної привабливості рекреаційного потенціалу Черкаської області в сегменті збалансованого розвитку / С.С. Беляєва // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Економіка». – Т. 18. – Вип. 1. – О. : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 14-24.

12. Биркович В. І. Державне регулювання сфери туризму на регіональному рівні : дис. … канд. екон. наук : 25.00.02 / Биркович Віктор Іванович ; Нац. акад. держ. управління при Президентові України – Київ, 2007. – 214 с.

13. Біль М. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект) : наук. розробка / М. Біль, Г. Третяк, О. Крайник. – К. : НАДУ, 2009. – 40 с.

14. Бойко І.І. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі : монографія / за заг. ред. М. Г. Бойко. – К. : Київ. нац торг.-екон.ун-т, 2010. – 524 с.

15. Борущак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. Борущак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 288 с.

16. Борущак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів : автореф. дис. … д-ра екон. наук : 08.00.05 / Борущак Мирослав ; НАНУ, Ін-т рег. дослідж. – Львів, 2008. – 37 с.

17. Буркинский Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования : монография / Буркинский Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и эконом.-экол. исслед. – Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ, 2005 – 575 с.

18. Вартанян А.В. Природно-ресурсный потенциал в сфере туристической деятельности [Електронний ресурс] / А.В. Вартанян. // Ефективна економіка. – 2010. – № 7. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_15.

19. Вартанян А.В. Сертификация как инструмент оценки туристических предприятий в сфере экотуристической деятельности / А.В. Вартанян // Экономика и предпринимательство. – 2013. – № 5. – С. 547-551.

20. Вартанян А.В. Экологический туризм и перспективы его развития в Украине / А.В. Вартанян // Екологічний менеджмент у загальній системі

управління : тези доповідей 10-ої щорічної Всеукр. наук. конф. (м. Суми, 20-21 квітня 2010 р.). – Суми : СумДУ, 2010. – С. 31-34

21. Вартанян А.В. Экологический туризм как объект менеджмента / А.В. Вартанян // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези доповідей VIII щорічної Всеукр. наук. конф. (м. Суми, 22-23 квітня 2008 р.). – Суми : СумДУ, 2008. – С. 10-12

22. Вартанян Г. В. Теоретико-методичні підходи до типизації поліфункціональних екосистем / Г. В. Вартанян // Проблеми та перспективи розвитку науки: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 грудня 2013 р.). – Чернівці : БЕФ, 2013. – Т. III. – С. 40 – 43

23. Вартанян Г.В. Поліфункціональні територіальні екосистеми: сутність, ознаки, функції / Г.В. Вартанян // Економічні інновації : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2012. – Вип. 51. – С. 191-197.

24. Вартанян Г.В. Аналіз компонентної структури туристичного потенціалу поліфункціональних еколого-економічних систем Українського Причорномор'я (Одеська область) / Г.В. Вартанян // The scientific potential of the present : Proceedings of the International Scientific Conference (December 1, 2016 in the city St. Andrews, Scotland, UK) / ed. for the production of N.P. Kazmyna // NGO «European Scientific Platform» – Vinnytsia : PE Rogalska I.O., 2016. – С. 87-90.

25. Вартанян Г.В. Екотуризм та забезпечення оптимального навантаження на природно-заповідний фонд / Г.В. Вартанян // Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка". – 2011. – № 2. – С. 93-98

26. Вартанян Г.В. Організаційно-економічний механізм управління та розвитку екологічного туризму / Г.В. Вартанян // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : матеріали міжнар. конференції (м. Одеса, 6-7 жовтня 2011 р.) / Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2011. – С. 55-56.

27. Вартанян Г.В. Перспективи розвитку сталого туризму в Україні / Г.В. Вартанян // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали

ІІ-го туру Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2011). – Львів : РВВ НЛТУ, 2011. – Т.1. – С. 33-35.

28. Вартанян Г.В. Поліфункціональні Екосистеми: сутність, ознаки, функції / Г.В. Вартанян // Економічні підсумки 2013 року: досягнення, тенденції та прогнози : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практич. конф.(м. Сімферополь, 27-28 грудня 2013 року). – Сімферополь : НО «Economics», 2013. – Ч. 2. – С. 5-8.

29. Вартанян Г.В. Роль екологічного маркетингу в організації туристичної діяльності / Г.В. Вартанян // Вісник Одеського державного екологічного університету. – 2012. – № 13 – С. 100-105.

30. Вартанян Г.В. Складові механізму формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем / Ганна Валеріївна Вартанян // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2015 – № 57. – Вип. 2. – 108-115.

31. Вартанян Г.В. Стратегії формування та реалізації туристичного потенціалу територіальних соціально-економічних систем / Г. В. Вартанян // Економічні інновації : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2015. – Вип. 60(3) – С. 41-49

32. Василенко В. Н. Социально-экономические проблемы регионального развития / В. Н. Василенко [Текст] // Экономика и право. — 2010.— №3 (28).— С. 5–13.с.

33. Васильев Ю.С. Использование водоемов и рек в целях рекреации / Васильев Ю.С., Кукушкин В.А. – Л. : Гидрометеоиздат, 1988. – 229 с.

34. Ватаманюк З. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / З. Ватаманюк. – Львів : «Новий світ – 200», 2005. – 648 с.

35. Веденин Ю.А. Динамика территориально-рекреационных систем / Ю.А. Веденин.– М. : Наука,1982. – 260 с.

36. Веклич О. Економічний механізм природокористування: аналіз дієвості / Веклич О // Економіка України. – 2003. – №10. – С. 62-70.

37. Воробйова О.А. Маркетингові та логістичні інструменти в системі механізмів стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування / О.А. Воробйова // Экономические инновации : сб. науч. трудов / НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2007. – Вып. 26. – С. 85-102.

38. Воробйова О.А. Механізми стимулювання рекреаційно-туристичного природокористування : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 / Воробйова Олександра Анатоліївна ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса, 2007. – 241 с.

39. Воробйова О.А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері : монографія / О.А. Вороб йова, І.М. Дишловий, С.К. Харічков ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2009. – 374 с.

40. Воробйова О.А. Рекреаційно-туристична інфраструктура як чинник реалізації конкурентних переваг Українського Причорномор'я / О.А. Воробйова // Экономические инновации : сб. науч. трудов / НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2007. – Вып. 28. – С. 58-67.

41. Герасимчук З.В. Організаційно–економічні механізми формування та реалізації стратегії розвитку регіону : монографія. / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 248 с.

42. Горун В. Оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу території Одеської області / В. Горун // Вісник львівського університету. Серія географічна. – Львів, 2013. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 24-31.

43. Готелі та інші місця для тимчасового проживання : статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 170 с.

44. Грановська Л.М. Еколого-збалансоване природокористування в умовах поліфункціональності територій : монографія / Л. М. Грановська. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – 414 с.

45. Громова Е.Н. Экономико-экологический механизм регулирования морского природопользования государственные и рыночные методы :

[монография] / Е.Н. Громова ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и эконом.-эколог. исслед. – Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ, 2001. – 314 с.

46. Громова О.М. Концептуальні основи екологізації морської рекреації: монографія / О.М. Громова, О.Л. Гетьман. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2015. – 120 с.

47. Гудзь М. В. Потенціал приморської курортно-рекреаційної території: стан і перспективи використання : монографія / М.В. Гудзь. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 352 с.

48. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / П.В. Гудзь. – Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, ЛТД", 2001. – 269 с.

49. Гудзь П. Економічна ефективність використання природних рекреаційних ресурсів / П. Гудзь // Регіональна економіка – 2000. – №4. – С. 148-155.

50. Данильчук В.Ф. Особенности формирования и развития туристических предприятий : монография / В.Ф. Данильчук. – Донецк, 2006. – 240 с.

51. Дарчук В. Г. Формування стратегічних основ розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні : дис. … канд. екон. наук : 08.00.03 / Дарчук Вероніка Геннадіївна ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі. – Донецьк, 2014. – 155 с.

52. Денисов А.А. Теория больших систем управления / Денисов А.А., Колесников Д.Н. – Л. : Энергоиздат, 1982. – 287 с.

53. Державний земельний кадастр України за станом на 1 січня 2007 року // Державний комітет України по земельних ресурсах. – К.: Держкомзем, 2007.

54. Діяльність колективних засобів розміщування Одеської області у 2015 році / стат. бюлетень. / Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2015. – 48 с.

55. Дмитрук О. Ю. Екотуризм : навч. посіб. / О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук. – К. : Альтерпрес, 2009. – 358 с.

56. Дмитрук О.Ю. Урбанізація та екологічний туризм: Теорія і практика конструктивно-географічного дослідження / О.Ю. Дмитрук. – К. :

Київ. ун-т, 2002. – 76 с.

57. Довкілля Одеської області / стат. бюлетень. / Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2013. – 142 с.

58. Довкілля України : статистичний збірник. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 221 с.

59. Должанська І.З. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / І.З. Должанська, Т.О. Загорна. – К. : Центр навчальної л-ри, 2006. – 384 с.

60. Долішній М. Ринкові механізми регіонального управління / М. Долішній, О. Мошенець // Регіональна кономіка. – 2001. – № 1. – С. 7–15.

61. Долішній М.І. Соціально-психологічні компоненти трудового потенціалу / М.І. Долішній // Демографічні аспекти відтворення трудового потенціалу : в 3 ч. – К. : Наукова думка, 1994. – Ч. 3 – С. 86-92.

62. Дроздов А. В. Экологический туризм и рекреационная география / А.В. Дроздов // Изв. РАН. Серия географическая. – 1998. – № 4. – С. 92.

63. Дроздов А.В. Основы экологического туризма : учеб. пособ. / А.В. Дроздов. – М. : Гардарики, 2005. – 271 с.

64. Екологічна безпека Вінниччини : монографія / за заг. ред. О. Мудрака. – Вінниця : ВАТ “Міська друкарня”, 2008. – 456 с.

65. Екологічний маркетинг : навч.посіб. / Вічевич А.М., Вайданич Т.В., Дідович І.І. та ін. – Львів : УкрДЛТУ, 2002. – 248 с.

66. Економіка торговельного підприємства : підручник для вузів / [Мазаракі А. А. та ін.] ; під ред. проф. Н. М. Ушакової. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.

67. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання : монографія / І.М. Школа, Т.М. Ореховська, І.Д. Козменко та ін.; за ред. І.М. Школи. – Чернівці : Книги-ХХІ, 2003. – 464 с.

68. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / О.М. Алимов, О.О. Веклич, В.В. Венгер та ін. ; НАН України, Об'єднаний ін-т економіки. – К., 2005. – 540 с.

69. Жаліло Я.А. Українська економіка сьогодні – досягнення, проблеми, перспективи / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк, Я.В. Белінська та ін. ; Національний ін-т стратегічних досліджень, Центр антикризових досліджень. – К. : НІСД, 2007. – 92 с.

70. Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик. – Львів : Світ, 1991. – 248 с.

71. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

72. Зорин И.В. Туризм и охрана окружающей среды / И.В. Зорин, Ю.А. Штюрмер. – М. : Центральное рекламно-информационное бюро «Турист», 1986. – 102 с.

73.Игнатенко Н.Г. Природно-ресурсный потенциал территории: географический анализ и синтез / Н.Г. Игнатенко, В.П. Руденко. − Львов : Вища школа, 1986. − 164 с.

74. Карпатский рекреационный комплекс: [монография] / М. И. Долишний, М. С. Нудельман, К. К. Ткаченко, С. В. Трохимчук, М. С. Нижник и др. – К. : Наукова думка, 1984. – 148 с.

75. Кашенко О.Л. Основи природокористування / О.Л. Кашенко. – К. : Вища школа, 1999. – 304 с.

76. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування / О.Л. Кашенко. – Суми : Університетська книга, 1999. – 421 с.

77. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 312с. –

78. Кіндрацька Г.І. Основи стратегічного менеджменту / Г.І. Кіндрацька. – Львів, 2002. – 264 с.

79. Климатические ресурсы Одесской области для устойчивого развития : науч.-практич. справочник / Государственная гидрометеорологическая служба Украины. – 2010. – 180 с.

80. Коваленко А.О. Теоретико-методологічні засади розвитку конкурентного середовища у сфері виробництва продовольчих товарів / А.О. Коваленко, С.І. Князєв, Л.В. Дейнеко та ін. – К. : Науковий світ, 2003. – 132 с.

81. Козловський О.Ю. Екологічний туризм : навчальний посібник / Козловський О.Ю., Борисюк Б.В. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2011. – 202 с.

82.Колбанцева А.И. Природно-ресурсный потенциал системы «Река Днестр – Черное море» как объект комплексного экономико-экологического управления / Колбанцева А.И. // Экономические инновации : сб. науч. трудов / НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2007. – Вып. 28. – С. 148-153.

83. Колесніков О. О. Управління стратегічним потенціалом підприємства : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Колесніков Олександр Олександрович ; Харківський національний економічний ун-т.– Х., 2005.–189 с.

84. Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 6. – Ст. 315

85. Концепція соціально-економічного розвитку Чернівецької області на період до 2011 рок / Р.В. Білик, М.І. Гайнічеру, В.К. Євдокименко та ін. – Чернівці : Прут, 2004. – 144 с.

86. Коржунова Н.В. Теоретико-методологічні засади дослідженні рекреаційного господарства України / Н.В. Коржунова // Экономические инновации : сб. науч. трудов / НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2007. – Вып. 26. – С. 76 – 84.

87. Коткова Т.М. Туризмознавство : навч. посіб. / Т.М. Коткова, О.Ю. Козловський. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2012. – 154 с.

88. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2007. – 336 с.

89. Кравченко Н.О. Рекреаційне господарство Полісся: сучасний стан та перспективи розвитку / Н.О. Кравченко. – Ніжин : МІЛАНІК, 2007. – 172 с.

90. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / Н.С. Краснокутська – К. : Центр навчальної л-ри, 2005. – 352 с.

91. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. – К., 2000. – 390 с.

92. Майер И.Н. Состояние и проблемы развития рекреационной сферы Причерноморья / Майер И.Н., Хазанова Н.Н. // Экономические инновации : сб. науч. трудов / НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2007. – Вып. 28. – С. 180-187.

93. Мартиенко А.И. Методологические особенности формирования отношений собственности на объекты природно-ресурсного потенциала / А. И. Мартиенко // Экономические инновации : сб. науч. трудов / НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2007. – Вып. 26. – С. 27 – 38.

94. Матвійчук Л. Раціоналізація використання та охорони туристичних ресурсів : діагностика та механізм забезпечення : монографія / Л. Матвійчук. - Луцьк : Волиньполіграф, 2011. - 340 с.

95. Матвійчук Л.Ю. Економіко-статистичний аналіз раціонального використання та охорони туристичних ресурсів / Л.Ю.Матвійчук // Ефективна економіка. – 2011. – №10 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua.

96. Матвійчук Л.Ю. Теоретичні підходи до вивчення стратегії раціонального використання туристичних ресурсів / Л.Ю.Матвійчук // Ефективна економіка. – 2011. – №9 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.economy.nayka.com.ua.

97. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В.І. Мацола Львів, 1997. – 259 с.

98. Мельник Л.Г. Екологічна економіка : підручник / Л.Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2002. – 346 с.

99. Мельник О.В. Природно-рекреаційний потенціал у процесі моделювання оцінки рівня туристичної привабливості території /О.В. Мельник // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку : зб. наук. праць. – Львів, 2004. – С. 259-265.

100. Мильков Ф. Н. Человек и ландшафты / Ф. Н. Мильков. – М. : Мысль, 1973. – 222 с.

101. Мироненко М.С. Рекреационная география / М.С. Мироненко, И.Г.

Твердохлебов. – М. : МГУ, 1981. – 207 с.

102. Міста та райони Одеської області у 2012 році : статист. зб. / за редакцією Т.В.Копилової ; Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2013. – 267 с.

103. Міста та райони Одеської області у 2015 році : статист. зб. / за редакцією Т.В.Копилової ; Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2016. – 272 с.

104. Міщенко О.В. Концептуальна модель екотуристичного потенціалу природоохоронної території / О.В. Міщенко // Науковий вісник Волинського національного університету. Географічні науки : наук. журн. – Луцьк, 2008. – № 1. – С. 272-278.

105. Мовчан Я.І. Екомережа як інноваційний інструмент впровадження елементів екологічно збалансованого розвитку / Я.І. Мовчан // Екологічний вісник. – 2007. – № 5 (45). – С. 10-12.

106. Настанова з упорядкування мисливських угідь. – К. : Державний комітет лісового господарства України , 2002 . – 57 с.

107. Національна екологічна мережа як складова частина Пан'європейської екологічної мережі / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, О. В. Дудкін, М. М. Коржнєв, О. С. Аксьом. – К., 2005. – 63 с.

108. Нездойминов С.Г. Перспективы развития экологического туризма в природных парках Украины / Нездойминов С.Г., Шановская И. Ю. // Молодий вчений. – 2014. – №. 10 (13).

109. Нездойминов С.Г. Конкурентоспособность туристического региона / С.Г. Нездойминов // Institutionelle grundlagen für die funktionierung der ökonomik unter den bedingungen der transformation: sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. – Deutschland: Verlag SWG imex GmbH, 2014. – Vol. 2. – S. 46-50.

110. Ніколаєнко Т.С. Соціо-еколого-економічна ефективність землекористування в Україні: просторовий аспект / Ніколаєнко Т.С. ; під ред. Б.М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2007. – 72 с.

111. Овсяннікова Н.В. Особливості менеджменту природоохоронних територій / Н.В. Овсяннікова // Економіка, менеджмент, бізнес. – 2010. – № 1. – С. 123-129.

112. Овчинников О.М. Минеральные воды / О.М. Овчинников. – Госгеоиздат, 1963. – 375 с.

113. Одегов Ю.Г. Трудовой потенциал предприятия: пути эффективного использования / Ю.Г. Одегов, В.Б. Бычин, К.Л. Андреев ; под ред. Н.А. Иванова. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1991. – 172 с.

Одеса : ІПРЕЕД, 2010. – 198 с.

114. Одеська область: екологічний паспорт регіону [Електронний ресурс] / Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. – Одеса, 2015. – 180 с. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/odeska. – Назва з екрана.

115. Одеський регіон: природа, населення, господарство : навч. посіб. / О.Г. Топчієв та ін. ; за заг. ред. О. Г. Топчієва. – Одеса : Астропринт, 2003. – 184 с.

116. Опанасюк Н.А. Конституційно-правові основи туризму в Україні : автореф. дис. … канд. юр. наук : 12.00.02 / Опанасюк Наталія Анатоліївна ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2005. – 218 с.

117. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. / за заг. ред. Л. Г. Мельника. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 654 с.

118. Оцінка впливу кліматичних змін на галузі економіки України : монографія / С.М. Степаненко, А.М. Польовий, Є.П. Школьний [та ін.] ; за ред. С.М. Степаненка, А. М. Польового. – Одеса : Екологія, 2011. – 696 с.

119. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред В. Г. Герасименко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.

120. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи : монографія / В.І. Павлов, Л.М. Черчик. – Луцьк : Надстир’я, 1998. – 122 с.

121. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство / Є.В. Панкова. – К. : Альтпрес, 2003. – 278 с.

122. Положення про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 21 вересня 1998 р. № 140 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 41. – Ст. 1525.

123. Полякова І.В. Концептуальні основи та організаційно економічний механізм екологізації управління природоохоронними територіями [Електронний ресурс] / І.В. Полякова // Ефективна економіка / Ін-т екон. природокористув. та сталого розв-ку Нац. акад. наук України. – 2012. – № 11. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_11_74.

124. Правик Ю.М. Маркетинг туризму : підручник / Ю.М. Правик. – К. : Знання, 2008. – 303 с.

125. Преображенский В.С. Рекреационная география, ее состояние и перспективы / В.С. Преображенский, Б.Н. Лихачов, Ю.А. Веденин // Социально-экономические и географические аспекты исследования. – М., 1974. – С. 1-16.

126. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук] ; під ред. Б.М. Данилишина. – Київ : РВПС України, 1999. – 716 с.

127. Пріоритети ресурсозбереження у забезпеченні сталого розвитку приморських регіонів (на прикладі Одеської області) / Хумарова Н.І. // Экономические инновации : сб. науч. трудов / НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – О., 2007. – Вып. 28. – С. 314-322.

128. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки : закон України від 21 вересня 2000 р. № 1989-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 43. – Ст. 1817.

129. Про затвердження Програми розвитку туризму в м. Одесі на 2016-2020 роки : рішення Одеської міської ради від 03 лютого 2016 р. № 267-VII // Думська площа (додаток до газети «Одесский вестник»). – 2016. – №8-9. – 18 лютого.

130. Про заходи подальшого розвитку туризму : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 1999 № 728 // Туризм в Україні : зб. нормат.-правових актів : у 5 т. / ред. Б. І. Вихристенко ; Туристична асоціація України. – Ужгород : Інформаційно-вид. агентство "ІВА", 2000 . – Т. 3. – С. 144-145.

131. Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму : указ Президента України від 14 грудня 2001 р. № 1213/2001 // Офіц. вісн. України. – № 51. – Ст. 2266. – С 68.

132. Про основні напрямки розвитку туризму в Україні до 2010 року : указ Президента України від 10 серпня 1999 р. № 973/99 // Уряд, кур'єр. – 1999. – 29 верес.

133. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 41. – ст. 546.

134. Про підтримку розвитку туризму в Україні : указ Президента України від 02 березень 2001 р. № 127/2001 // Уряд, кур'єр. – 2001. – 14 берез.

135. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 34. – ст. 502.

136. Про Стратегію сталого розвитку "Україна-2020" : указ Президента України від 12 січня 2015 р. // Офіційний вісник Президента України. – № 2. – С. 14. – Ст. 154.

137. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 31. – ст. 241.

138. Програма розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2017 - 2020 роки / Департамент «Агентство з питань інвестицій та розвитку» Одеської обласної адміністрації. – Одеса. – 2016. – 12 с.

139. Проект рішення: Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів на2016–2020роки [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Київ, 2016. –9с.–Режим доступу: https://www.knteu.kiev.ua/file/NjY4NQ==/e1227acdf34bb4a1da39d384139b9d7a.pdf

140. Протопопова В.О. Економіка підприємства : навч. посіб. / В.О. Протопопова, О.М. Полонський. – К. : ЦУЛ, 2002. – 219 с.

141. Рач В.А. Стратегічний потенціал підприємства в умовах нової економіки / В.А. Рач // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. / Східноукраїнський державний університет. – Луганськ, 2002. – № 1(4). – С. 5-9.

142. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2014 році / Одеська обласна державна адміністрація, Департамент екології та природних ресурсів. – Одеса,2015. – 250 с.

143. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2015 році / Одеська обласна державна адміністрація, Департамент екології та природних ресурсів. – Одеса,2015. – 178 с.

144. Регіональний туристичний продукт: проектний підхід до забезпечення конкурентоспроможності : монографія / за заг. ред. М. М. Іжі, К. Д. Бабова, Т. М. Безверхнюк ; Нац. акад. держ. управління при Президентові України та ін. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. – 626 с.

145. Рекреационные ресурсы СССР: проблемы рационального использования / отв. ред. Ю.А.Веденин ; АН СССР, Ин-т географи. – М. : Наука, 1990. – 168 с.

146. Рекреационные системы / под ред. Мироненко Н.С., Бачваров И.Г. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 180 с.

147. Рєпніна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / Рєпніна І.М. // Вісник Української академії державного управління при Президентові України. – 1998. – № 2. – С. 262-271.

148. Родичкин И. Д. Территориальная организация региональных рекреационных систем Украины / И.Д. Родичкин // Строительство и архитектура. 1978. – № 9. – С. 9-11.

149. Родичкин И.Д. Человек, среда, отдых/ И.Д. Родичкин. – Киев : Будивельник, 1977. – 159 с.

150. Рубель О.Є. Інституціоналізація економіки природокористування : монографія / О.Є. Рубель ; [під ред. В.М. Степанова] ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2014. –

151. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В.П. Руденко. – Л. : Світ, 1993. – 240 с.

152. Руденко В.П. Український природно-ресурсний потенціал: серія оцінкових картосхем : монографія / В.П. Руденко, О.М. Трофимчук. – К. : УІДНС, 2000. – Ч. 2. – 186 с.

153. Русєв І.Т. Екологічний туризм : конспект лекцій для студентів спеціальності / І.Т. Русєв, Т.А. Сафранов. – Дніпропетровськ : Економіка, 2005. – 118 с.

154. Самодай В.П. Актуальні аспекти розвитку екологічного туризму / В.П. Самодай, К.І. Ємельяненко // Вісник ЛІЕТ. Серія Економічні науки. – Львів, 2014. – № 9. – С. 232-236.

155. Самодай В.П. Характеристика туристичного потенціалу регіонів України для розвитку сільського зеленого туризму / В.П. Самодай, С.П. Романенко // Вісник ЛІЕТ. Серія Економічні науки. – Львів, 2013. – № 8. – С. 293-298.

156. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок і туризм в Україні : стат. бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 93 с.

157. Слободенюк Е.В. До природи туризму як суспільного феномена /

Е.В. Слободенюк // Сучасна гуманітарна культура: науково-методологічні засади. Аспірантські читання : наукові доповіді та повідомлення (м. Київ, 6 квітня 2000 р.) – К. : Вид-во “КІТЕП”, 2000. – С. 11-14.

158. Слободяник О.А. Необхідні та достатні умови сталого розвитку рекреаційного природокористування в регіоні / О.А. Слободяник // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – Одеса, 2006. – № 22. – С. 337-343.

159. Сологуб О.П. Демографічний потенціал регіонів / О.П. Сологуб // Регіональна економіка. – 1997. – № 4. – С. 73-79.

160. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком : навч. посіб. / Д.М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2000. – 223 с.

161. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу : монографія / Т.І. Ткаченко, М.Г. Бойко та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 595 с.

162. Тарасова В.В. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище : навч. посіб. / В.В. Тарасова, А.С. Малиновський, М.Ф. Рибак ; заг. ред. В.В. Тарасової). – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 276 с.

163. Таращук С.В. Порядок створення (оголошення) об’єктів природно-заповідного фонду України та оцінка їхнього стану / Таращук С.В. // Участь громадськості у збереженні малих річок України : матеріали тренінг-курсу / Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, К., 2005. – С. 114-126.

164. Теоретические основы рекреационной географии / отв. ред. В.С. Преображенский. – М. : Наука, 1975. – 245 с.

165. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т.І. Ткаченко ; Київський національний торговельно-економічний університет. – К. : КНТЕУ, 2009. – 463 с.

166. Ткаченко Т.І. Територіально сфокусований розвиток суб'єктів туристичного бізнесу / Т.І. Ткаченко // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 81. – С. 56-64.

167. Туризм в Україні : стат. зб. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 182 с.

168. Туризм України: економічні та організаційні механізми розвитку / за редакцією Богдана Андрушківа. – Тернопіль: Терно-Граф, 2010. – 976 с.

169. Туристична діяльність в Одеській області у 2012 році : стат. бюлетень. / Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2013. – 49 с.

170. Туристична діяльність в Одеській області у 2013 році : стат. бюлетень / Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2014. – 50 с.

171. Туристична діяльність в Одеській області у 2014 році : стат. бюлетень. / Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2015. – 49 с.

172. Туристична діяльність в Одеській області у 2015 році : стат. бюлетень / Державна служба статистики України, Головне управління статистики в Одеській області. – Одеса, 2016 – 52 с.

173. Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій [монографія] / Н.І. Хумарова /. – Одеса : Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України,2011. – 408 с.

174. Хумарова Н.І. Складові та тенденції формування екологоорієнтованог о управління в Україні : [монографія] / Н.І. Хумарова ; за наук. ред. Б.В. Буркинського, НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж., 2010 – 198 с.

175. Ціншен В. Основи територіальної організації рекреаційного господарства : монографія / Ван Ціншен. – О. : Астропринт, 2003. – 124 с.

176. Черчик Л. Механізм забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону : монографія / Л. Черчик, О.Мостенець. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 216 с.

177. Черчик Л. Розвиток екологічного туризму в національних природних парках Волинської області : монографія / О. Міщенко, Л. Черчик. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 164 с.

178. Черчик Л. Теоретичні аспекти формування ринку рекреаційних ресурсів / Л. Черчик // Галицький економічний вісник. – 2004. – № 3. – С. 108-112.

179. Черчик Л. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови формування : монографія / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко ; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – 128 с.

180. Черчик Л.М. Оцінка рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України / Л.М. Черчик. – Луцьк : Видавн. центр ЛДТУ, 2006. – 120 с.

181. Черчик Л.М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону; теорія, методологія, оцінка: монографія / Черчик Л.М., Коленда Н.В. – Луцьк : ЛНТУ, 2008. – 235.

182. Черчик Л.М. Формування та регулювання міжгалузевих зв’язків у рекреаційному комплексі регіону : монографія / Л.М. Черчик, І.П. Милько. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2012. – 312 с.

183. Чэндлер А. Стратегия и структура / А. Чэндлер ; пер. с англ. – М. : Мир, 1988. – 464 с.

184. Шаблій О. Нові підходи до категорії «рекреаційний потенціал» / О. Шаблій, З. Шаблій // Проблеми регіональної політики : зб. наук. пр. – Л., 1995. – С. 101-109.

185. Шершньова В.Є. Стратегічне управління : підручник / В.Є. Шершньова. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.

186. Шищенко П. Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / П. Г. Шищенко. – К. : Фитосоциоцентр, 1999ю – 284 с.

187. Шмагина В.В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития / В.В. Шмагина, С.К. Харичков ; [науч. ред. С.К. Харичков] ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и эконом.-эколог. исслед. – Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ, 2000. – 70 с.ї

188. Шурда К.Э. Погодно-климатический ресурс: экономико-экологические проблемы использования и контроля : [монография] / К.Э. Шурда ; [науч. ред. В. Н. Степанов] ; НАН Украины, Ин-т пробл. рынка эконом.-эколог. исслед. – Одесса : Фенікс, 2007. – 343 с.

189. Экономика экосистем и биологическое разнообразие. Отчет для бизнеса : краткий обзор [Electronic resource] / The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB). – 2010. – 27 p. – Mode of access : http://doc.teebweb.org/wp-content/uploads/Study%20and%20Reports/Reports/Business%20and%20Enterprise/Executive%20Summary/Business%20Executive%20Summary_Russian.pdf. –Title from the screen.

190. Экономика экосистем и биоразнообразия для разработчиков политики в стране и в мире. Отвечая за ценность природы : резюме [Electronic resource] / The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB). – 2009. – 65 p. – Mode of access : http://www.teebweb.org/media/2009/11/National-Executive-Summary_Russian.pdf. – Title from the screen.

191. Экотуризм – стратегия успеха : пособие для начинающих операторов экотуризма / Программа развития устойчивого сельского туризма в странах Причерноморья. – 2012. – 62 с.

192. Frechtling D.C. Proposed standard definitions and1 classifications for travel research / D.C. Frechtling // Proceeding of the Travel Research Association : 7 th Annual Conference. – Boca Raton, 1976. – p. 59-73.

193. Global Modernities / ed. by M.Featherstone, S.Lash, R.Robertson. – London : Sage, 1995. – 304 p.

194. Gorina G. O. Activities of international organizations and associations in the travel & tourism industry / G. O. Gorina // Актуал. проблеми економіки. – 2015. – № 10. – С. 13-18.

195. Hein L. Economics and Ecosystems. Efficiency, Sustainability and Equity in Ecosystem Management / Lars Hein. – Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar Pub. – 224 p.

196. International Tourism: A Global Perspective / Chuck Y Gee, Eduardo Fayos Solá ; World Tourism Organization.; WTO Education Network. – Madrid : World Tourism Organization in cooperation with WTO Education Network, 1999. – 406 p.

197. Kaplan C. Questions of Travel: Postmodern Discourses of Displacement / Caren Kaplan. – Durham : Duke University Press, 1996. – 256 p.

198. Leiper N. The framework of tourism: towards a definition of tourism, tourist, and the tourist industry / Leiper Neil // Annals of Tourism Research. –1979. – № 6(4). – P. 390-407.

199. MacCannell D. The Tourist: A New Theory of Leisure Class / Dean MacCannell. –New York : Schocken Books, 1989. – 214 p.

200. Machin A. The Environment As Data: Building New Theory For Tourism [Electronic resource] / A. Machin. – 2007. – Mode of access : http://alanmachinwork.net/The-Environment-As-Data-Building-New-Theories-For-Tourism. – Title from the screen.

201. Macnaghten P. Contested Natures / Phil Macnaghten & John Urry. – London : SAGE Publications Ltd, 1998. – 320 p.

202. Making Tourism More Sustainable. A Guide for Policy Makers / United Nations Environment Program, World Tourism Organization. – 222 p.

203. Management system formation by recreational resources in the tourist activity in Ukraine / A.V. Vartanian // Економічні інновації : зб. наук. пр. — Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. — Вип. 48. — С. 49-54.

204. McIntosh Robert W. Tourism: principles, practices, philosophies / Robert W. McIntosh, Charles R. Goeldner, J.R. Brent Richie. – New York [etc.] : Wiley, cop., 1995. – 551 p.

205. Prato P. The spectacle of travel / Prato P., Trivero G. // The Australian Journal of Cultural Studies. – 1985. – Vol. 3 – № 2. – P. 24-43.

206. Progress and Priorities 2007/2008 [Electronic resource] / World Travel & Tourism Council. – London : WTTC, 2006. – Mode of access : http://www.wttc.org.

207. Proposal for Tourism Development Strategy of the Republic of Croatia until 2020 [Electronic resource] / The Government of the Republic of Croatia. – Zagreb, 2013. – 102 p. – Mode of access : http://www.mint.hr/UserDocsImages/Tourism_development_strategy_2020.pdf. – Title from the screen.

208. Robertson R. Globalization: Social theory and global culture / Roland Robertson. – London : Sage, 1992. – 211 p.

209. Rojek C. Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory / C. Rojek, J. Urry, – London : Routledge, 1997. – 228 p.

210. Social and Economic Potential of Sustainable Development / edited by L. Hens and L. Melnyk. – Sumy: University Book, 2008. – 320 p.

211. Vartanian A. Ecological Tourism as the Object of the Regional Management / A. Vartanian // Економіка для екології : матеріали XVI Міжнар. наук. конф. (м. Суми, 5-8 травня 2010 р.) / редкол.: Д.О. Смоленніков, П.А. Денисенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – С. 158-159

212. Vartanian A. Sustainable management system improvement in the sphere of ecotourism / A. Vartanian // Economics for Ecology ISCS'2011 : 17th International Scientific Conference (Sumy, May 6-9, 2011) / Ред. кол.: Д.О. Смоленніков, П.А. Денисенко. – Суми : СумДУ, 2011. – С. 159-160.

213. Vartanian Anna Ecotourism in the Odessa Region as a Management Object / Anna Vartanian // Економіка для екології : матеріали XII Міжнар. студ. конф. (Суми, Україна, 3-7 травня 2006 р.). – Суми : Вид-во СумДУ, 2006. – С. 151-153.

214. Vartanian Anna The Nature Resources Potential as a Basic for the Formation of the Ecotour / Anna Vartanian // Економіка для екології : матеріали XIV Міжнар. наук. конф. (м. Суми, 6-9 травня 2008 р.). – Суми : Вид-во СумДУ, 2008. – С. 192-193

215. What Are the Criteria? [Electronic resource] / Global Sustainable Tourism Council : [web-site]. – Electronic data and program. – Mode of access : http://www.gstcouncil.org/en/gstc-criteria-hotels-tour-operators-destinations/sustainable-tourism-gstc-criteria.html